

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет географії, туризму та історії
Кафедра географії та методики її навчання

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Холошин І.В.
(підпис) (прізвище, ініціали)
« ____ » _____ 2024 р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2024 р.

ВИКОРИСТАННЯ МНЕМОТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС
ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ В ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Кваліфікаційна робота студентки групи Гм-23
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія)
Пільо Марії Сергіївни

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Мантуленко С. В.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Пільо Марія Сергіївна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавав(ла) і не одержував(ла) недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ МНЕМОТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ	
1.1. Сутність та зміст мнемотехнічних засобів навчання їх характеристика.....	8
1.2. Види та прийоми мнемотехніки, особливості їх використання у старшій школі.....	14
1.3. Психолого-педагогічні аспекти використання мнемотехнічних засобів при вивченні географії.....	22
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МНЕМОТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ У СТАРШІЙ ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ	
2.1. Вивчення та аналіз стану проблеми використання мнемотехнічних засобів на уроках географії в практиці сучасної школи	30
2.2. Методичні рекомендації та методичні поради щодо використання мнемотехнічних засобів на уроках географії у 10 класі.....	34
2.3. Методичні розробки уроків з використанням мнемотехнічних засобів при вивченні курсу географії «Країни та регіони» 10 клас.....	37
Висновки до розділу 2.....	40
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	43
ДОДАТКИ.....	47
Додаток А.....	47
Додаток В.....	49
Додаток Г.....	64

ВСТУП

Сучасна освіта все більше наголошує на активних методах навчання, які стимулюють пізнавальну діяльність учнів та сприяють глибокому засвоєнню навчального матеріалу. Завдання модернізації освітньої системи України, з метою приведення її до рівня передових країн світу, є пріоритетним і відображене в багатьох нормативно-правових актах, таких як закони України «Про освіту» [16], «Про загальну середню освіту» [15], «Про вищу освіту» [14], а також в Концепції Нової Української школи [17] та Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки [19]. Таким чином, на перший план виходить не саме навчання, а вміння ефективно навчатись задля індивідуального розвитку та професійної реалізації. У «Державному стандарті профільної середньої освіти» зазначається, що найбільш актуальним є набуття універсальних компетентностей, серед яких: вміння вчитися, опрацьовувати інформацію, швидко опановувати нову інформацію та технології [11].

У старшій школі матеріал стає більш абстрактним і об'ємним, що спричиняє певні перешкоди для засвоєння інформації. І тоді, з одного боку, вчителям потрібно забезпечити максимальну самореалізацію кожного учня, а з іншого – захистити їхнє психічне здоров'я від перенавантаження. Мнемотехніка, як сучасна психолого-педагогічна технологія, пропонує ефективне вирішення цієї проблеми, допомагаючи легко і швидко засвоїти великі обсяги інформації, й при цьому, не втратити зацікавленість до предмета [22].

Пам'ять – це фундамент мнемотехніки, процесу запам'ятовування та відтворення інформації. Від імені грецької богині Мнемозіни (грец. Μνημοσύνη, Mnemosyne, «пам'ять»), процеси запам'ятовування, зберігання, відтворення та забування, були названі мнемічними, та в подальшому саме так називалися вченими.

Навчально-пізнавальна діяльність учнів – не пасивний процес. Учні не є порожніми судинами, які потрібно заповнювати інформацією. Вони активно

будують свої знання, взаємодіючи з навчальним матеріалом. Освітній процес з географії має ґрунтуватися не лише на розумінні та осмисленні матеріалу учнями, але й на його багаторазовому повторенні в різноманітних формах для кращого запам'ятовування географічної номенклатури, фактів та явищ.

Теоретико-методичні засади використання мнемотехнік досліджено у працях Дж. Вілліса, Р. Бекона, Дж. Бруно, Г. Лейбніца, Ст. М. фон Венсшайна, Р. Грея, Гр. фон Фейнайгля, Дж. Р. Міллера. Мнемоністи в доступній формі старалися викладати перші ідеї розвитку пам'яті, та заклали певні методи, що були видозмінені й спрощені в майбутньому.

Важливу роль у розвитку мнемотехніки відіграє когнітивна психологія, яка досліджує мовні процеси, пам'ять та інші когнітивні функції. Розуміння цих процесів є ключовим для розробки ефективних методів навчання, зокрема, вивчення географії. Вчені-когнітивісти, такі як Дж. Лакоф та М. Джонсон, М. Мінські, У. Найсер, Т. Б'юзен, дослідили, як люди сприймають, обробляють та запам'ятовують інформацію [9].

Принципами мнемотехніки цікавилися такі вітчизняні вчені, як Г. Чепурний, М. Варій, а також зарубіжні вчені Д. Лапп, Г. Еббінгауз та П. Рамус, В. Джеймс. Значний вклад у дослідження ейдетизму (здатності до чіткого й детального запам'ятовування) зробили Е. Йнша та О. Лурія.

Саме в області географії свій вклад в вивчення мнемотехніки зробили Є. Й. Шипович, І-Фу Туан, О. М. Топузов.

Новим витком в когнітивній психології стала нейробіка. Це нова наука про вправи для мозку, яку розробили доктор Лоуренс Кац (основоположник) і доктор Меннінг Рубін [22]. Вона базується на багаточисельних наукових дослідженнях та використовує п'ять почуттів (дотик, звук, смак, запах і звук) разом з емоціями, щоб допомогти з нашими пізнанням і пам'яттю.

У нашому інформаційному середовищі, де панують високі вимоги і величезний обсяг інформації, виникає гостра потреба у ефективних методах навчання. З цією проблемою стикаються й географічні дисципліни, адже вони

охоплюють величезні масиви інформації, включаючи дані про фізичні та економічні особливості регіонів, кліматичні зони, політичні кордони тощо. Учні, які вивчають географію, часто стикаються з необхідністю запам'ятовувати не лише факти, але й схеми, карти, географічні назви та процеси. Актуальність проблеми та відсутність систематичних досліджень щодо застосування мнемотехніки в географічній освіті серед старшокласників, стало підґрунтям для вибору теми дослідження: «Використання мнемотехнічних засобів під час вивчення географії в профільній школі».

Мета дослідження – аналіз впливу мнемотехнічних методів на ефективність засвоєння та запам'ятовування географічної інформації учнями профільної школи, розробка методичних рекомендацій і методичних матеріалів з використанням мнемотехнічних засобів для учнів профільної школи у процесі вивчення географічних дисциплін.

Основні завдання дослідження:

– Проаналізувати наукову та науково-методичну літературу з проблеми дослідження та з'ясувати сутність базових понять дослідження: «мнемотехніка» й «мнемотехнічні засоби», їх значення для географії;

– проаналізувати сучасний стан засвоєння навчального матеріалу старшокласників у процесі вивчення географічних предметів у профільній школі;

– визначити, як мнемотехнічні засоби можуть допомогти учням швидше і якісніше запам'ятовувати великі обсяги інформації з географії;

– розробити методичні рекомендації та методичні матеріали щодо використання мнемотехнічних засобів в процесі вивчення географічних дисциплін профільної школи.

Об'єкт дослідження – процес вивчення географії в старшій профільній школі.

Предмет дослідження – використання мнемотехнічних засобів як метод підвищення ефективності навчання старшокласників у процесі вивчення географічних дисциплін профільної школи.

Для досягнення поставлених цілей і вирішення завдань дослідження використовувалися наступні методи: теоретичні (аналіз, порівняння та узагальнення психолого-педагогічної, науково-методичної та навчальної літератури з проблеми дослідження для систематизації теоретичного матеріалу, уточнення суті понять: «мнемотехніка» й «мнемотехнічні засоби», конкретизація їх змісту згідно проблеми дослідження), аналіз досвіду роботи вчителів з використання мнемотехнічних засобів під час вивчення географії, педагогічне спостереження за навчальним процесом у профільній школі, анкетування вчителів з метою виявлення стану досліджуваної проблеми в практиці сучасної школи.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у розробці методичних рекомендацій, спрямованих на формування глибоких і міцних знань з географії у профільному класі за допомогою мнемотехнічних прийомів.

Апробація результатів дослідження: результати кваліфікаційного дослідження представлені на III Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Recent Trends in Science» (Дніпро, 16-17 травня 2024 р.); Міжнародній інтернет-конференції «Перспективні напрямки наукових досліджень» (Чернівці, 31 травня 2024 р.).

Структура та обсяг роботи. Робота містить вступ, два розділи, висновки до кожного розділу, загальний висновок, список використаних джерел та додатки. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 70 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ МНЕМОТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ

1. Сутність та зміст мнемотехнічних засобів навчання, їх характеристика

У процесі вивчення географії учні стикаються з великим обсягом нової інформації. Однак, пам'ять кожної людини має свої особливості, що обумовлено різноманітністю біологічних, психологічних та соціальних факторів. Завдання вчителя – зробити навчання цікавим та ефективним для кожного учня. І в досягненні цих завдань мнемотехніка є потужним інструментом, який дозволяє систематизувати знання, зменшуючи стрес та перевантаження пам'яті.

Мнемотехніка – це система прийомів і методів, спрямованих на полегшення запам'ятовування, збереження та відтворення інформації. Різні науковці трактують це поняття по-різному, з урахуванням специфіки своєї галузі дослідження [30].

У психологічному словнику за ред. Н. А. Побірченко поняття «мнемотехніка» трактується як – система різних заходів, що полегшують запам'ятовування та збільшують об'єм пам'яті шляхом створення штучних асоціацій [29].

Дж. Р. Андерсон, дослідник когнітивних процесів, розглядав мнемотехніку як частину стратегій запам'ятовування, що обґрунтовується на створенні асоціативних зв'язків між новою інформацією та вже відомою. Він підкреслював важливість використання мнемонічних прийомів для оптимізації роботи пам'яті [28].

З точки зору педагогіки, Василь Сухомлинський наголошував, що образне мислення має важливе значення у навчанні. Він вважав, що використання образів, метафор та асоціацій сприяє кращому запам'ятовуванню інформації учнями [22].

Тренери з особистісного розвитку та сучасні дослідники, наприклад Тоні Б'юзен, популяризують мнемотехніку як спосіб підвищення продуктивності пам'яті. Вони акцентують увагу на використанні римів, акронімів, візуалізацій та інших методів у повсякденному житті [35].

Отже, мнемотехніка розглядається в різних науках як метод, що полегшує процес запам'ятовування за допомогою створення системи асоціацій, образів або символів. Його використання є ефективним як у навчанні, так і в повсякденній діяльності.

Тож, актуальним на сьогоднішній день є використання мнемотехнічних засобів навчання у практиці сучасної школи.

Мнемотехнічні засоби навчання – це сукупність прийомів і методів, спрямованих на поліпшення процесів запам'ятовування та відтворення інформації, й використовує природні механізми пам'яті, такі як асоціації, візуалізація, уява та структурування інформації. Як метод навчання, базується на природній здатності людини пов'язувати нову інформацію з вже відомими фактами, образами або емоціями.

Пам'ять – це нейропсихологічна функція, яка дозволяє кодувати, зберігати та відтворювати й забувати інформацію. Вона є основою для навчання, мислення та адаптації до навколишнього світу.

За словами Арістотеля, пам'ять – це цінний дар, який передається з покоління в покоління. Вона дозволяє нам не лише збагачувати свої знання, а й орієнтуватися в світі, розуміти його закономірності та прогнозувати майбутні події. «Здатна міркувати, – писав Арістотель, – з усіх тварин лише людина. Багато [тварин] мають пам'ять і здатність до навчання, але згадувати не може жодна, крім людини» [1].

Стародавні греки розробили основні принципи більше тисячі років тому, і сьогодні ці принципи реалізовані різними способами, починаючи від простих аббревіатур, які допомагають запам'ятати конкретні ідеї, до складних стратегій, які допомагають запам'ятати числа, перекодуючи їх як характерні слова та

фрази. Ключовими фігурами в історії розвитку мнемотехніки є Піфагор Самоський (570 рр. до н.е.), що створив термін «мнемотехніка», та винахідник мнемотехнічних прийомів Симонід Кеоський (556 - 468 рр. до н.е.) [2].

Пізніше Платон і Аристотель намагаються пояснити пам'ять і зв'язок душі зі створенням і постійністю пам'яті. Після падіння Римської імперії (476 р. н. е.) мистецтво пам'яті повільно забулося [6]. Незважаючи на це, твори Аристотеля продовжували існувати в межах монастиря, а в 13 столітті вони перейшли до рук Фоми Аквінського, який прийняв цей зв'язок душі та пам'яті. Святий Фома Аквінський мав важливий вплив на сприяння використанню мнемотехнік, коли визначив їх як частину розсудливості та рекомендував використовувати для медитації та підвищення благочестя [2].

Саме існування мнемотехніки підкреслює життєво важливу роль, яку відіграє пам'ять у незліченних видах людської діяльності, від навчання та вирішення проблем до спілкування та прийняття рішень. В той же час, це існування вказує на те, що наші природні процеси пам'яті недостатні для обробки величезного обсягу та складності інформації, з якою ми стикаємося [13]. Мнемотехніка заповнює цю прогалину, оптимізуючі процеси пам'яті, полегшуючи навігацію в складнощах сучасного життя, де когнітивні вимоги часто перевищують те, що наша біологічна система пам'яті могла б без зусиль впоратися самостійно.

Психологи поділяють процес навчання та запам'ятовування на три основні етапи: кодування, зберігання, відтворення. Кодування – це початковий процес вивчення нової інформації. Зберігання – це здатність зберігати цю інформацію протягом тривалого часу. Відтворення – це процес доступу до збереженої інформації, коли вона вам потрібна [9].

**Приклади використання пам'яті на різних етапах засвоєння
інформації**

	Кодування	Зберігання	Відтворення
В житті	Вивчення нової мови шляхом відпрацювання лексики та граматики.	Запам'ятовування тексту улюбленої пісні.	Згадування спогадів дитинства, викликане запахом або звуком.
В навчанні	Створення асоціацій між кліматичними поясами та характерними для них тваринами або рослинами: тропіки – пальми, арктика – білий ведмідь.	Систематичне повторення вивченого матеріалу через певні проміжки часу.	Розв'язання задач на визначення кліматичного поясу за описом

Процес **кодування** (запам'ятовування) інформації в мнемотехніці полягає у перетворенні складних або абстрактних даних у форму, яка легше запам'ятовується мозком. Організація – це процес групування індивідуальної інформації на основі їх загальних характеристик. Функція опрацювання протилежна функції організації, метою якої є підкреслити значення окремої інформації. Суть полягає в тому, що організація дає можливість обмежити пошук певною категорією термінів, тоді як опрацювання на основі конкретних характеристик знаходить необхідну інформацію в цій групі. Тож, у той час як організація передбачає обробку подібностей, розробка передбачає обробку відмінностей.

Зберігання інформації – це складний процес, який передбачає не лише кількісне збереження інформації, а й якісне збереження її змісту з часом. Процес зберігання інформації в довготривалій пам'яті пов'язаний зі змінами в структурах мозку. Коли інформація добре закодована та повторена, між нейронами утворюються нові зв'язки, які зміцнюють її зберігання. Зберігання

інформації також залежить від емоційного фону: емоційно забарвлена інформація зберігається краще, ніж нейтральна.

Забування тісно пов'язане з процесом запам'ятовування. Чим якісніше ми запам'ятовуємо інформацію, тим менша ймовірність її забути. Однак, забування може залежати від багатьох психологічних факторів, таких як мотивація, емоції, рівень тривожності та індивідуальні особливості особистості. Спонтанне витіснення негативних спогадів та неспроможність навмисно забути небажану інформацію свідчать про складну взаємодію свідомих та несвідомих механізмів пам'яті.

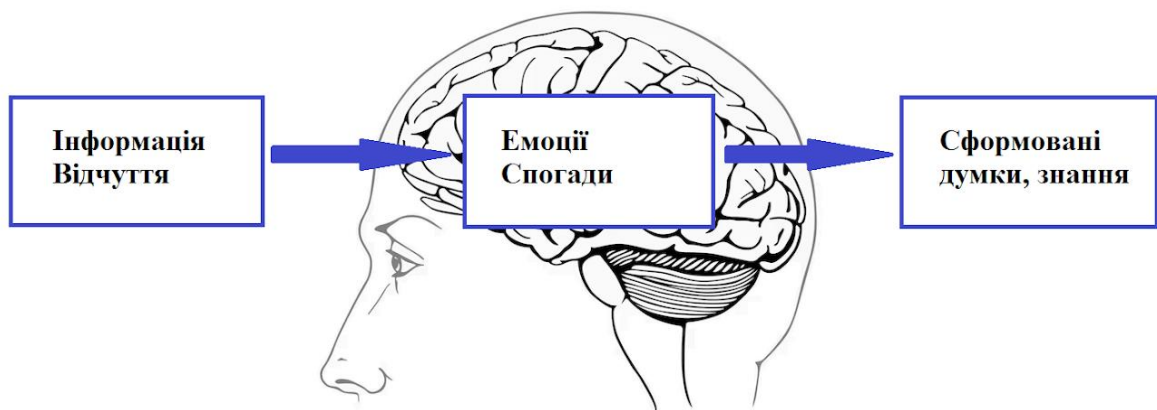
Відтворення є результатом когнітивних процесів, спрямованих на актуалізацію раніше збереженої інформації. Цей процес передбачає пошук і виведення на рівень свідомості знань, що зберігаються в довготривалій пам'яті. Ефективність відтворення залежить від глибини початкового кодування, а також від впливу таких факторів, як час, що минув з моменту запам'ятовування, і наявність інших, конкуруючих слідів пам'яті. Основними формами відтворення є впізнавання, пригадування та спогади, кожна з яких характеризується своїми особливостями.

Загалом, наш мозок спроможний обробляти велику кількість інформації, яка поступає з навколишнього середовища та різних джерел. Інформація, що надходить до нашої свідомості через органи чуття, спочатку потрапляє до сенсорної пам'яті. Проте, не вся інформація з цього етапу переходить до подальшої обробки. Лише ті дані, які відповідають нашим вже існуючим когнітивним схемам та мають для нас певну значимість, проходять процес кодування та потрапляють до короткотривалої пам'яті.

Короткотривала пам'ять (КТП) виконує роль своєрідного буфера, де інформація зберігається обмежений час. Проходячи через цей етап, інформація піддається акустичній кодифікації та семантичній обробці [3]. Тобто, вона перекладається на внутрішню мову і класифікується за змістом.

Це дозволяє співставити нову інформацію з вже наявними знаннями, які зберігаються в довготривалій пам'яті.

Процес переходу інформації з короткотривалої до **довготривалої пам'яті (ДТП)** є складним і багаторівневим. Він передбачає встановлення семантичних зв'язків між новою інформацією та існуючими когнітивними структурами. Мнемотехніка, в свою чергу, стимулює цей процес, сприяючи формуванню нових нейронних зв'язків та зміцненню існуючих [3]. Завдяки цьому, інформація запам'ятовується на більш тривалій період і легше відтворюється, а довготривала пам'ять постійно оновлюється та адаптується до нових знань.

Рис.1.1. Мозок переформатовує інформацію та відчуття в емоції та спогади для використання

Вчені з'ясували, що ми краще запам'ятовуємо інформацію, коли вона пов'язана з іншими знаннями або емоціями. Цей принцип лежить в основі різних методів запам'ятовування. Наприклад, коли ми ділимо великий текст на частини і встановлюємо між цими фрагментами зв'язки, ми полегшуємо роботу мозку. А яскраві образи і асоціації допомагають створити міцні нейронні зв'язки. Використовуючи ці прийоми можна значно поліпшити свою здатність запам'ятовувати інформацію.

Мнемотехнічні засоби навчання мають особливі характеристики, які роблять їх потужними інструментами для покращення навчання та збереження пам'яті. Як сукупність прийомів і методів, вони демонструють високу ефективність у прискоренні когнітивного розвитку дитини та сприяють:

- Розширенню когнітивних можливостей, а саме активації асоціативного мислення, розвитку образного мислення та уяви;
- розвитку саморегуляції пізнавальної діяльності, усвідомлення власних стратегій навчання та контролю над ними;
- підвищенню ефективності навчання через оптимізацію процесів запам'ятовування та відтворення навчального матеріалу;
- вдосконаленню граматичної будови мовлення, розвитку навичок зв'язного мовлення та мовленнєвого творчості.
- поліпшенню нейрокогнітивних процесів – стимуляції міжпівкульної взаємодії, зміцненню нейронних зв'язків, відповідальних за пам'ять, увагу та пізнавальні процеси.

Таким чином, мнемотехніка не лише полегшує процес навчання, але й сприяє всебічному розвитку дитини, забезпечуючи міцну основу для подальшого успішного навчання та адаптації у соціумі [18]. Застосування мнемотехнічних прийомів дозволяє перетворити процес навчання на захоплюючу інтерактивну діяльність, що підвищує мотивацію дитини до навчання та сприяє формуванню стійкого позитивного ставлення до навчальної діяльності.

1.2. Види та прийоми мнемотехніки, особливості їх використання у старшій школі

Хоча мнемотехніка зробила значний крок вперед і стала потужним інструментом для запам'ятовування, її потенціал у старшій школі все ще не реалізований повною мірою. Незважаючи на численні дослідження та розробки, ми стикаємося з проблемою систематичного використання

мнемотехнічних прийомів у навчальному процесі [6]. Це означає, що учні старших класів могли б значно ефективніше засвоювати складний навчальний матеріал, якби ми мали більш чіткі методики та стратегії застосування мнемотехніки.

Мнемотехніка – це конструктор, з якого можна збирати різноманітні інструменти для запам'ятовування.

- Прийоми – це найдрібніші одиниці мнемотехніки, окремі дії, які допомагають запам'ятовувати.
- Методи – це комбінації прийомів, що застосовуються для вирішення певних завдань.

Техніка – це індивідуальний підхід, який поєднує прийоми та методи для досягнення максимальної ефективності запам'ятовування. Комбінуючи прийоми та методи, можна «налаштувати» мнемотехніку на запам'ятовування різних відомостей. Широкий спектр мнемотехніки використовується для кількох цілей, найчастіше: одиночних понять, списків, числових послідовностей, вивчення іноземної мови та профілактики порушень пам'яті.

Метод мнемотехніки базується на поступовому ускладненні завдань. Починаючи з простих мнемоквадратів – окремих картинок, що символізують слова чи поняття, ми поступово переходимо до мнемодоріжок – лінійних послідовностей зображень, які допомагають скласти прості речення. Таким чином, ми створюємо своєрідну навчальну траєкторію, де кожен наступний етап базується на попередньому, забезпечуючи міцне засвоєння матеріалу. Кінцева точка – створення мнемотаблиць, які є поєднанням мнемодоріжок та мнемоквадратів. Яскраві картинки запам'ятовуються візуально, а їхнє озвучування та використання в реченнях закріплюється в слуховій пам'яті.

Існує багато видів мнемотехніки, і який тип працює найкраще, залежить лише від уяви кожного окремого учня. Дев'ять основних видів мнемотехніки

включають образну, музичну, акроніми, акростих, модель, оду/риму, організацію нотаток, мнемоніку організації та підключення.

Образна мнемотехніка

Мнемоніка зображень – це техніка, яка передбачає створення ментальних образів для зв'язування інформації з певними візуальними ефектами. Цей метод використовує природну здатність нашого мозку створювати міцні зв'язки між візуальними сигналами та інформацією. Ці зображення можуть бути уявними або накресленими в тексті та конспектах лекцій, і утворюють мнемонічний образ.

Мнемонічний образ – це уявна картина, яка представляє факт, який ви хочете запам'ятати. Картинки легше запам'ятати, ніж абстрактну інформацію, тому, перетворюючи інформацію на картинку, ви збільшуєте ймовірність того, що ви зможете її згадати пізніше.

Коли ви вперше починаєте працювати з мнемотехнікою, може бути важко придумати мнемонічні зображення для абстрактної інформації. Як перетворити такі слова, як «свобода» або «імміграція» на мнемонічний образ? В цьому завданні допомагають інструменти мнемонічного зображення:

1. Зображення з подібністю звуків складів. Якщо слово складається з кількох складів, іноді може знадобитися лише зображення для першого або двох складів. Вони допомагають вам уникнути ефекту кінчика язика.

2. Щоб краще запам'ятати поняття “глобалізація”, представник Світового банку Девід Доллар порівнює глобалізацію зі швидкісним потягом, у який країни можуть потрапити тільки, якщо вони «побудують платформу» [15]. Ця картинка, швидкісний потяг і платформа у вашій пам'яті є мнемонічним образом, який може допомогти вам згадати процес глобалізації.

3. Омофони – слова, які вимовляються однаково, але мають різне значення. За допомогою омофонів в географії можна запам'ятовувати назви географічних об'єктів:

- Річка Таймс (Thames): звучить як “Темза”, що допомагає запам’ятати назву цієї річки у Великій Британії.
- Гори Аппалачі (Appalachians) можуть асоціюватися з англійським словом “apple”, нагадуючи про форму хребтів, схожих на розкидані яблука.
- Кордильєри (гірський ланцюг у Америці): нагадують слово “кордони”, оскільки гори часто слугують природними кордонами.
- Сеул (Seoul) звучить як “soul” (душа англійською), що дозволяє запам’ятати столицю Південної Кореї, як “душу країни”.
- Гаваї (Hawaii) звучить як “hi”, що асоціюється з привітанням, підкреслюючи гостинність островів.

4. За групами та відмінностями. Таким прикладом є вивчення споріднених слів одночасно: гаряче/холодно, вище/нижче, праворуч/ліворуч.

5. Візуальна схожість. Мнемонічний образ можна створити за допомогою зорової асоціації. Фьорди Норвегії можна уявити як “шрами”, залишені льодовиками на берегах, Гімалаї іноді називають “дахом світу” – уявляючи їх, можна думати про дах будівлі, Амазонка нагадує змію, що звивається через джунглі.

6. Персональна асоціація. Іноді можна знайти особисту асоціацію, яка не має жодного відомого значення, але яка працює для запам’ятовування даних. Так, наприклад. Додома – столиця Танзанії, асоціацією може бути, студенти після пари хочуть швидше дододу.

Музична мнемотехніка

Музична мнемотехніка – це творчий і ефективний спосіб запам’ятовування інформації, пов’язуючи її з мелодією, ритмом або піснею. Цей прийом може бути особливо корисним для запам’ятовування списків, послідовностей або складних понять.

Скільки текстів до пісень ви пам’ятаєте? Як ви їх запам’ятали? Цей метод працює за рахунок легкості повторень, асоціацій, емоцій та

ритму. Музика має глибокий вплив на мозок людини. Дослідження показали, що музика може покращити когнітивні функції, зокрема пам'ять, увагу та навички вирішення проблем. Музика активує кілька областей мозку, включно з тими, що відповідають за емоції, рухові функції та слухову обробку, створюючи насичений мультисенсорний досвід, який може зміцнити пам'ять.

Акроніми

Особливість полягає в тому, що кожна перша буква кожного слова об'єднується в нове слово. Наприклад: HOMES – Великі озера (озеро Гурон, озеро Онтаріо, озеро Мічіган, озеро Ері, озеро Верхнє). Іноді назви можна переставляти, щоб сформувати мнемоніку з ім'ям, яке краще запам'ятовується.

Акростих-мнемотехніка

Щоб створити мнемонічний вираз або слово, першу літеру кожного елемента списку впорядковують у фразу чи слово. Наприклад:

В англійській мові 7 координаційних сполучників: For, And, Nor, But, Or, Yet, So = FANBOYS.

В географії можна створити акростих для запам'ятовування порядку розташування планет від сонця: Між Велетенськими Зорями Маленький Юний Сатурн Усміхається Нептуну (Меркурій, Венера, Земля, Марс, Юпітер, Сатурн, Уран, Нептун). Для учнів старшої школи при вивченні країн і регіонів можна створити акростих для запам'ятовування країн з найбільшими запасами кам'яного вугілля в світі (Китай, США, Індія, Австралія, росія): Скарбниця в землі, чорне багатство велике. Індія поруч свій внесок тримає, Австралія копає – ресурсів не знає. росія ж багатством себе вихваляє.

Модельна мнемотехніка

Для запам'ятовування інформації використовується модель. Застосування цього методу передбачає використання діаграм, циклів, графіків і блок-схем, щоб допомогти зрозуміти або запам'ятати ідею. Таким прикладом

є «Піраміда Фрейтага», щоб показати різні частини п'ятиактної драматичної структури.

У модельній мнемоніці створюється певний тип представлення, щоб допомогти зрозуміти та запам'ятати важливу інформацію.

Приклади включають модель циклічної послідовності, пірамідну модель етапів, секторну діаграму та послідовність із декількох блоків. Моделі слід використовувати на додаток до слів і списків, оскільки вони значно полегшують пригадування під час тестування.

Ода-мнемотехніка

Ода чи римована мнемоніка подають інформацію у форму вірша для спрощення запам'ятовування інформації. Суть методу полягає в тому, що важливі дані оформляються у вигляді римованих рядків, що полегшує їхнє запам'ятовування та відтворення.

Зазвичай використовується римована мнемоніка для запам'ятовування місяців чи числа днів у кожному місяці.

Мнемотехніка організації нотаток

Як прийом запам'ятовування можна використовувати метод організації записів. Застосування цього методу передбачає використання флеш-карт і списків. Флеш-картки використовуються шляхом розміщення запитання чи слова на одній стороні аркуша, а відповіді чи визначення на іншій стороні аркуша. Списки передбачають організацію даних від загальних до детальних: Земля → Континент → Країна.

Спосіб організації підручників і конспектів лекцій може перешкоджати пригадуванню або сприяти цьому. Для методу нотаток доцільно використовувати картки для заміток, метод обрису та систему Корнелла.

Картки для заміток – це простий спосіб систематизувати основні ідеї та відповідні деталі, які потрібно згадати. І за допомогою них, учні також можуть попрактикуватися перед тестом чи іспитом. Для цього на різних сторонах картки пишеться запитання, а на іншій відповідь. Метод обрису чітко

виокремлює основні ідеї від непотрібних деталей. Це допомагає систематизувати інформацію в розумі, полегшуючи її запам'ятовування. Система Корнелла – ще один спосіб організації нотаток для сприяння запам'ятовуванню. На відстані 3 дюймів від лівого поля блокнота проведено вертикальну лінію. Ліворуч від рядка розташовуються основні думки або питання з них, а праворуч – деталі чи відповіді.

Так, для цього методу найвідомішим методом є створення інтелект-карт (Mind Map). Це, по суті, діаграма, де центральна ідея поєднується з іншими ідеями, утворюючи гілки, подібно до дерева. Найцікавіше, що метод може включати в себе всі способи організації нотаток.

Також сюди можна віднести метод чанкінгу або фрагментації. Загалом, фрагментація – це процес поділу великих фрагментів інформації на менші, щоб полегшити їх збереження. Можна представити це як про розгалужену презентацію, розділивши її на більш зрозумілі завдання. Ці менші фрагменти полегшують запам'ятовування інформації та доступ до неї пізніше. Наш мозок природно любить організовувати інформацію таким чином, оскільки це полегшує обробку та запам'ятовування даних. Таким чином, замість того, щоб намагатися запам'ятати довгий рядок даних одразу, фрагментація допомагає нам групувати пов'язані елементи разом. Найпростішим прикладом є телефонний номер – послідовності чисел зазвичай групуються в бітах по 3.

Мнемотехніка візуалізації

Мнемотехніка візуалізації – це техніка, яка передбачає створення уявних образів для зв'язування інформації з певними місцями чи об'єктами. Цей метод використовує природну здатність нашого мозку створювати міцні зв'язки між візуальними сигналами та інформацією.

Найвідомішим методом, що дозволяє користувачеві створювати унікальні асоціації в уявному просторі, є метод локусів (також відомий як «палац пам'яті»). У цій техніці треба уявити знайоме місце, наприклад свій дім

або маршрут, яким ви часто їдете. Потім кожен предмет пов'язується з певним розташуванням у цьому місці.

Наприклад, якщо ви хочете запам'ятати список продуктів, ви можете уявити, що кожен предмет розміщується в іншій кімнаті вашого будинку. Щоб згадати список, ви просто подумки «проходите» своїм будинком і візуалізуєте предмети у відповідних місцях.

В географії цей метод можна адаптувати для вивчення країн, їх характеристик та географічного положення. Наприклад, запропонуйте учням «Уявну подорож по знайомому маршруту». Використовуйте відомий вам маршрут (наприклад, шлях від дому до школи або улюблене місце).

На кожній точці цього маршруту «розмістіть» одну країну. наприклад:

- У подвір'ї будинку «розмістіть» Францію з парфумами, круасанами, Ейфелевою вежею.
- Біля автобусної зупинки «поставте» Італію з піцою та Колізеєм.
- У магазині – Індію з прянощами та слонами.

Коли повторюєте маршрут подумки, назвіть інформацію, пов'язану з кожною точкою. Так можна запам'ятовувати країни, які входять до міжнародних організацій, регіональний поділ країн, країни за рівнем економічного розвитку, тощо.

Мнемотехніка підключення

Цей тип мнемотехніки пов'язує інформацію, яку потрібно запам'ятати, з чимось уже відомим. Це закріплює факт в пам'яті, як укріплення на вже закладеному фундаменті.

Наприклад, дітям важко запам'ятати напрямки довготи та широти. В такому випадку, можна створити асоціацію, що лінії на глобусі, які проходять з півночі на південь, довгі. Так само, паралелі можна пов'язати з напрямком захід-схід. через те, що вони «паралельні екватору».

Одна важлива відмінність, яку слід виділити, це різниця між мнемотехнікою одноразового та багаторазового використання. Одноразова

мнемоніка допомагає запам'ятати конкретний факт (наприклад, аббревіатура HOMES, щоб запам'ятати Великі озера: Гурон, Онтаріо, Мічиган, Ері, Верхнє), тоді як мнемоніка для багаторазового використання – це когнітивна підказка, яку після вивчення можна використовувати для зберігання різної інформації в різних випадках (наприклад, метод локусів: вивчення ментальної карти вашого будинку, а потім збереження вашого списку покупок у цій карті щотижня) [5].

Також є різниця між мнемонікою організації та мнемонікою кодування. Організаційна мнемоніка забезпечує структуру для невпорядкованих матеріалів, таких як наведений вище приклад локусів, який надає людині план пошуку, щоб згадати всі елементи, які потрібно запам'ятати. Мнемотехніка кодування передбачає перекодування інформації у формат, який легше запам'ятовується або є більш значущим. Наприклад, мнемотехніка зображень може відповідати за створення ментальних образів для пов'язування географічних понять із пам'ятними образами чи історіями.

Деякі мнемоніки покладаються лише на організацію або кодування, тоді як інші використовують і те, і інше. Наприклад, можна використати фрагментацію для групування інформації, а потім створити акронім або візуалізацію для кожної її групи.

1.3. Психолого-педагогічні аспекти використання мнемотехнічних засобів при вивченні географії

Часто вивчення предмету не викликає інтересу у більшості учнів. Великий обсяг інформації, відсутність наочності, складність встановлення причинно-наслідкових зв'язків, що ускладнює розуміння, – все це негативно впливає на вивчення предмету, і як наслідок – погіршує навчальну успішність в учнів.

Сучасна педагогіка прагне створити навчальне середовище, яке б стимулювало активну пізнавальну діяльність учнів та розвивало їх креативність. Одним із таких інструментів є мнемотехніка, яка фокусується на індивідуальних особливостях учня та його активній участі в навчальному процесі. Для педагогіки важливим є тісний зв'язок мнемотехніки з інтересом до уроку, адже знання, отримані без інтересу, не запам'ятовуються надовго й унеможливають їх активне використання. У лабораторних дослідженнях було показано, що деякі мнемоніки, перелічені раніше, сприяють як короткочасній, так і довгостроковій пам'яті. Таким чином, мнемоніка може бути корисним педагогічним інструментом для покращення вивчення курсу.

Мнемотехніка часто використовується в навчанні на початковому етапі засвоєння знань [9]. Вона допомагає учням переходити від поверхневого запам'ятовування до глибокого розуміння матеріалу, створюючи опори для подальшого вивчення. Цей процес особливо актуальний для дисциплін, що вимагають засвоєння великого обсягу нової та специфічної термінології, як географія. Згодом, коли знання стають більш систематизованими, потреба в мнемотехнічних прийомах знижується, оскільки інформація зберігається в довготривалій пам'яті за допомогою більш стійких нейронних зв'язків.

Процес навчання традиційно поділяють на діяльність вчителя (навчання) та учня (учіння). Психологія вивчає, як учень сприймає, обробляє та запам'ятовує інформацію, тоді як дидактика зосереджена на методах передачі знань. Психодидактика, в свою чергу, об'єднує ці два аспекти, прагнучи створити оптимальні умови для ефективного засвоєння матеріалу. Сучасний учитель географії повинен володіти знаннями з психології, щоб розуміти, як учні запам'ятовують географічні поняття та процеси, і використовувати ці знання для розробки ефективних навчальних стратегій [9].

З психологічної точки зору, можливості засвоєння навчального матеріалу школярами змінюються залежно від віку, тому доцільно розглядати їх окремо для кожного вікового періоду [20].

Таблиця 1.2.

Психологічні особливості розвитку школярів

Зміст розвитку	Молодші школярі (6/7 – 10 років)	Підлітки (11–15 років)	Період ранньої юності (15 – 17/18 років)
Відчуття і сприймання	Проявляється здатність до детального аналізу та синтезу сприйманої інформації. Емоційна реакція на подразники стає більш вираженою. Відбувається активне формування уявлень про форму, колір та тривалість явищ.	Ускладнюються способи класифікації інформації, що надходить до нас через органи чуття, за допомогою розумових операцій.	Можливість охоплювати більшу кількість об'єктів та явищ одночасно. Сприйняття стає більш тісно пов'язаним з мисленням, що дозволяє краще розуміти навколишній світ.
Пам'ять	Спостерігається перехід від мимовільної до довільної пам'яті, що супроводжується зростанням її обсягу та міцності. Активно освоюються різноманітні мнемічні прийоми.	Здатність запам'ятовувати не лише факти, а й причиново-наслідкові зв'язки.	Інтелектуалізація пам'яті.
Увага	Відбувається поступовий перехід від мимовільної до довільної уваги. Зростає здатність до концентрації та утримання уваги на	Здатність концентруватися на одному або кількох об'єктах одночасно.	Здатність виділяти головне з загального та підтримання уваги протягом тривалого часу. Перемикання між різними

	об'єкті завдяки вольовим зусиллям.		видами діяльності, що вимагають різного рівня концентрації
Мовлення і мислення	Словниковий запас активно поповнюється, а мовлення стає більш складним і різноманітним. З'являється розуміння граматичних правил та здатність до написання зв'язних текстів. Переважає наочно-образне мислення, тобто дитина сприймає світ через образи та конкретні предмети.	Здатність до абстрактного мислення, формулювання аргументів та ведення дискусій. Здатність мислити абстрактно, аналізувати власні думки та дії, а також керувати процесами мислення.	Поглиблений зв'язок між мовленням як засобом спілкування та мисленням як внутрішнім процесом

Проаналізувавши таблицю, ми можемо зрозуміти, що кожний наступний період психічного розвитку дитини характеризується розвитком і удосконаленням. З цього можна зробити висновок, що підхід до викладання географії має бути диференційованим для різних вікових груп. Як маленькі діти краще сприймають конкретні образи, а підлітки вже здатні до абстрактних узагальнень, так і інтереси, через які формується мотивація, змінюються.

Окрім того, в одній віковій групі пам'ять кожної дитини унікальна зі змінними рівнем мотивації та можливостями запам'ятовування. Але як бути, якщо вчитель не може підлаштувати географічні факти та закономірності під особливості кожної дитини?

В такому випадку, вчитель географії може залучити крім мнемотехнічних прийомів, що для дитини, яка вперше з ними стикається

можуть бути складними, також нейробіку. Це своєрідна "гімнастика для мозку", яка допомагає покращити когнітивні функції загалом через звичні справи.

Нейробіка (від «нейро» і «аеробіка») – це тренування мозку через виконання нестандартних, незвичних завдань, які активують різні сенсорні канали і стимулюють роботу різних зон мозку [30].

Нейробіка працює, випробувавши нашу пам'ять, увагу, логіку, а також вербальні навички та заохочуючи нас порушити повсякденну рутину. Під час цих процесів ми використовуємо нервові шляхи, що недостатньо використовуються, і створюємо нові зв'язки нейронів [10]. Ці вправи допомагають виробляти природну поживну речовину для росту мозку, яка називається нейротрофінами. Це сімейство білків збільшує розміри та ускладнює зв'язки нервових клітин, роблячи мозок стійким до наслідків старіння.

Один із способів зберегти наш мозок здоровим – це постійно вивчати нові речі та використовувати м'язи нашого мозку таким чином, щоб створювати нові нейронні зв'язки. Значною частиною нейробіки є використання правої та лівої півкуль мозку для виконання діяльності, для якої ми зазвичай використовуємо протилежні сторони мозку. Таким чином ми продовжуємо стимулювати і змушувати наш мозок працювати навіть під час щоденної рутинної роботи.

На уроках географії під час вивчення країни можна замінити нейробіку, додаючи елементи несподіваності, інтерактивності та сенсорної стимуляції.

Рольова гра з елементами несподіванки.

Завдання 1. Учні отримують конверти з «таємничими» характеристиками країни (наприклад, прапор, зразки спецій, музичні мелодії, фото традиційної їжі або одягу). Їм потрібно за цими підказками визначити, про яку країну йдеться.

Мета цієї гри, активація нюхових, зорових, слухових каналів для відкриття інформації про країну.

Завдання 2. Учні витягують випадкові картки із завданнями, де кожен «перевтілюється» у жителя певної країни (наприклад, фермер із Франції, танцівник із Бразилії чи рибалка з Японії). Вони мають підготувати коротку розповідь про свою країну, враховуючи її культурні та економічні особливості.

Мета цього завдання, залучення емоційної пам'яті через рольові ігри.

Завдання 3. *Нестандартна карта світу:* учням пропонуємо «перевернути» карту світу (наприклад, південь угорі, а північ знизу) або карту з прихованими контурами материків. Вони повинні знайти країну за непрямими ознаками (наприклад, за формою рельєфу або назвами річок).

Мета цього завдання, стимулювання просторового мислення та уваги.

Завдання 4. *Створення нової реальності:* групи учнів вигадують «нову країну» (назву, прапор, столицю, мову, культуру) на основі характеристики реально існуючих держав. Інші команди мають відгадати, на які справжні країни спиралися їхні ідеї.

Мета цього завдання, розвиток творчого мислення та асоціативного зв'язку.

Поєднання сенсорних стимулів, емоційного залучення та нестандартних завдань активізує нейронні зв'язки, покращує запам'ятовування та робить уроки цікавішими та ефективнішими.

Тож, нейробіка ніби «готує фундамент» створюючи нові нейронні зв'язки та робить мозок більш пластичним і готовим до сприйняття нової інформації, а мнемоніка наповнює мозок інформацією з географією.

Висновки до розділу 1

На основі аналізу наукових праць із психології, педагогіки та методики навчання географії з'ясовано сучасні проблеми використання мнемотехніки, сутність базових понять дослідження: «мнемотехніка» і «мнемотехнічні

засоби» та можливість застосування для засвоєння знань під час вивчення географії в профільній школі.

У результаті теоретичного осмислення й аналізу виникнення поняття «мнемотехніка» дійшли висновку, що мнемотехніку століттями використовували як потужний інструмент для покращення пам'яті та навчання. Незважаючи на те, що концепція мнемотехніки з часом розвивалася, адаптуючись до різних культурних та історичних контекстів, вона завжди являла собою інструменти для покращення пам'яті.

З метою вивчення використання мнемотехнічних засобів на практиці, я спостерігала проблеми з тривалим запам'ятовуванням інформації. Метою мнемотехніки є оптимізація процесу переведення інформації з короткочасної пам'яті в довготривалу, забезпечуючи її ефективне закріплення.

Наш мозок найкраще засвоює інформацію, коли вона пов'язана з реальним життям і досвідом. Тому задача вчителя – знайти прості аналогії, які розкладають складні географічні процеси на прості, зрозумілі образи. Стили навчання, методи та стратегії, які використовують вчителі, також можуть впливати на те, наскільки добре учні розуміють предмет.

Для того, щоб формувати в учнів стійкі географічні знання, вчителям географії слід враховувати психологічні особливості розвитку дітей різного віку. Це підтверджує й педагогіка, яка на сучасному етапі наголошує на необхідності диференційованого підходу до викладання географії. Адже для того, щоб зацікавити учня, необхідно пропонувати йому матеріал, який відповідає його віковим особливостям та інтересам. Так, маленьким дітям цікаві яскраві картинки та ігри, а підліткам доцільніше пропонувати складніші завдання, залучати їх до дослідницької діяльності, використовувати сучасні технології.

Кодування, забування та відтворення є ключовими елементами ефективного навчання та загалом використання пам'яті. Щоб покращити ці процеси, ми повинні створити значущі сигнали, які шляхом обробки спільних

рис та відмінностей, створюють асоціації та відрізняються, щоб уникнути плутанини. Метою мнемотехніки є оптимізація процесу переведення інформації з короткочасної пам'яті в довготривалу, забезпечуючи її ефективне закріплення.

Коли ви вперше починаєте розуміти щось, наприклад, як вирішити проблему, нейронний зв'язок формується в мозку, але дуже слабо. За аналогією, це наче слабо накреслений малюнок. Коли ви вирішуєте проблему знову, по-свіжому, від початку, без підглядання, це поглиблює нейронний зв'язок, та додає в «малюнок» все більше деталей і фарб. Цей процес закріплює образи й дає використовувати їх в аналогічних ситуаціях.

Мнемонічні засоби є практичним застосуванням цих принципів. Вони передбачають вивчення набору підказок і асоціювання їх з інформацією, яку ви хочете запам'ятати. Найзручнішим в оволодінні мнемотехнікою є те, що з часом, фрагмент інформації, що перейшов в довготривалу пам'ять, можна згадувати без асоціацій прототипів.

А для посилення мотивації учнів та активізування пізнавальної діяльності важливим аспектом при задіянні мнемотехнічних прийомів є нейробіка. Вона не тільки спрощує навчання, але й дає змогу учням стати більш активними та зацікавленими без прикладання важких зусиль.

Мнемотехніка пропонує старшокласникам ефективний спосіб оволодіти складною інформацією, покращити збереження пам'яті та зменшити когнітивне навантаження запам'ятовування. Використовуючи такі інструменти, як аббревіатури, візуальні зображення та метод локусів, вчителі можуть допомогти учням легше та впевненіше вирішувати складні предмети.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МНЕМОТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ У СТАРШІЙ ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

2.1. Вивчення та аналіз стану проблеми використання мнемотехнічних засобів на уроках географії в практиці сучасної школи

Для з'ясування стану проблеми використання мнемотехнічних засобів на уроках географії в практиці сучасної школи, була розроблена та проведена анкета для вчителів географії (Додаток А). В опитуванні взяли участь 10 вчителів географії міста Кривого Рогу. Для зручності, Анкету «Використання мнемотехнічних засобів під час вивчення географії» перенесено в Google Forms.

На (рис. 2.1.) представлено відповіді вчителів на перше запитання «Чи знайомі Ви з поняттям «мнемотехніка»?»

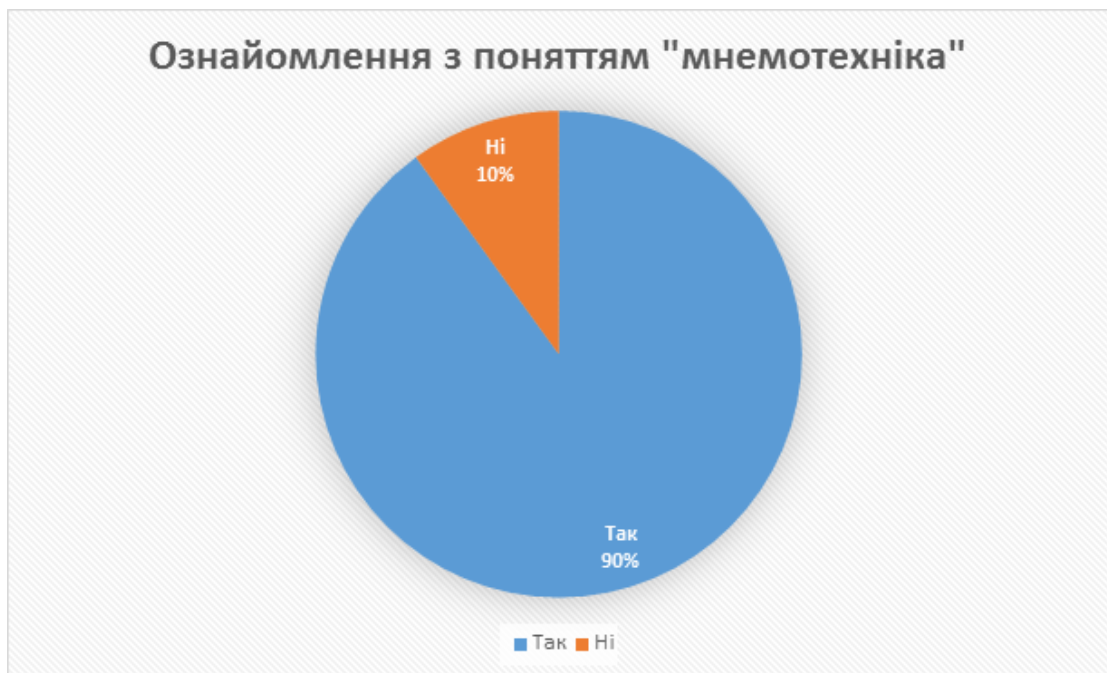

Рис. 2.1. Відповіді на запитання 1 «Чи знайомі Ви з поняттям «мнемотехніка»».

За результатами опитування респондентів на перше питання було встановлено, що 90% вчителів (9 осіб) добре знайомі з поняттям «мнемотехніка», а 10% респондентів (1 особа) не орієнтуються в ньому.

Результати опитування респондентів на друге запитання «Чи використовуєте Ви мнемотехнічні методи та прийоми на уроках географії у старшій школі?».

Рис. 2.2. Відповіді на запитання 2 «Чи використовуєте Ви мнемотехнічні методи та прийоми на уроках географії у старшій школі?»

На основі даних, наведених на (рис. 2.2.) зроблено висновок, що хоча переважна більшість учителів географії знають що таке мнемотехнічні методи і прийоми, проте, вони не готові їх використовувати. Тільки 30% респондентів (3 особи) вказали, що на регулярній основі на уроках географії використовують мнемотехніку, 40% вчителів (4 особи) роблять це час від часу. На жаль, 30% респондентів (3 особи) не використовують на уроках географії у старшій школі мнемотехнічні методи та прийоми.

На (рис. 2.3.) представлено відповіді вчителів на третє запитання «Наскільки ефективними, на Вашу думку, є мнемотехнічні прийоми для запам'ятовування географічної інформації?».

Рис. 2.3. Відповіді на запитання 3 «Наскільки ефективними, на Вашу думку, є мнемотехнічні прийоми для запам'ятовування географічної інформації?»

За результатами опитування респондентів було встановлено, що 40% вчителів (4 особи) вважають мнемотехнічні прийоми для запам'ятовування географічної інформації ефективними та 40% (4 особи) - малоефективними. А 20% респондентів (2 особи) вважають неефективним використання мнемотехнік.

На (рисунку 2.4.) надані результати у вигляді графіку, відповідно до запитання №4 «Які мнемотехнічні методи та прийоми навчання Ви використовуєте на уроках географії?», та запитання 5 «Який Ваш улюблений метод для засвоєння знань в учнів на уроках географії, у позаурочній діяльності? Чому?»

Рис. 2.4. Найбільш популярні серед вчителів мнемотехнічні методи та прийоми.

На основі аналізу (рис. 2.4) можна відзначити, що методи «Нотатки» та «Блок-схеми» є найбільш поширеними серед учителів географії старших класів, їх обрали 80% опитаних респондентів; методи «Ігор та квестів» назвали 70% учителів.

Менш популярними є такі методи та прийоми, як «Асоціації» – 40% респондентів, «Палац пам'яті» – 30% респондентів; «Інтелект-карти» та «Акроніми» – вказали по 20% опитаних респондентів.

На питання №6 «Які труднощі Ви відчуваєте при використанні мнемотехніки на уроках?» було отримано різні відповіді, зокрема:

- «Складність у розробці завдань»;
- «Недостатня кількість готових матеріалів з географії»;
- «Займає багато часу на уроці»
- «Здається недостатньо ефективним порівняно з традиційним викладанням» та ін.

Питання №7 та №8 присвячені аналізу ефективності мнемотехнік, а саме «Чи помітили Ви покращення результатів навчання учнів після застосування

мнемотехнічних прийомів?» та «Які саме зміни Ви спостерігали?». 50% учителів (5 осіб) не вказали помітні результати після використання мнемотехнік. На восьме питання були отримані такі відповіді:

- «Учні легше запам'ятовують географічні назви, терміни»;
- «Діти охочіше беруть участь у навчальному процесі».

В ході анкетування були зроблені такі висновки: вчителі географії під час уроків використовують різноманітні мнемотехнічні методи та прийоми для засвоєння знань у старшокласників, а саме: створення нотаток та блок-схем, розробка географічних ігор та квестів, формування різних асоціацій, інтелект-карт, палаців пам'яті та акронімів. Але вчителі зазначають, що розробка та впровадження мнемотехнічних завдань вимагає додаткового часу, який часто відсутній у рамках стандартного уроку. Найбільшою проблемою, з якою стикаються всі вчителі, є брак готових завдань та методичних розробок й відсутність різноманіття та різних рівнів складності для вже існуючих методичних розробок уроків географії старшої школи, що ускладнює процес підготовки до уроку.

Є потреба в розробці навчально-методичного матеріалу при вивченні географії в старшій профільній школі. Також й досі постає проблема результативності методів та прийомів запам'ятовування. Вчителі зацікавлені у тому, щоб побачити конкретні результати своєї роботи та зрозуміти, чи справді мнемотехніки допомагають учням краще засвоювати матеріал.

2.2. Методичні рекомендації та методичні поради щодо використання мнемотехнічних засобів на уроках географії у 10 класі

Ефективність будь-якої моделі навчання визначається взаємодією різноманітних факторів. По-перше, до них належать характеристики самого учня – це базові здібності знання, інтереси, мотивація. По-друге, якість навчального процесу, в який входять саме навчання, включаючи вчителів, використовувані методи та техніки, використовувані засоби передачі

інформації, надані навчальні матеріали та ресурси, а також розробка навчальних програм. По-третє, важливим саме у старшій профільній школі є контекстне навчання. Це інноваційний підхід, який поєднує теорію з практикою. Коли учні бачать, як здобуті знання можуть бути застосовані на практиці, у них з'являється більша мотивація до навчання. Це допомагає їм краще запам'ятовувати інформацію та досягати кращих результатів.

Робоча пам'ять учнів у середньому здатна зберігати близько семи елементів одночасно [5]. Це обмеження часто вимагає простих стратегій, щоб або орієнтуватися навколо цього факту, або максимально використати цей обмежений потенціал. Для того, щоб сформувані загальні методичні рекомендації, які можна надати вчителю географії, я дослідила та проаналізувала вже існуючі мнемонічні системи (табл.2.2.).

Таблиця 2.2.

Мнемонічні системи

Назва мнемонічної системи	Опис	Приклад
Фонетична система числення	Це метод, який допомагає запам'ятовувати числа шляхом перетворення їх на слова. Кожній цифрі відповідає певний звук, а потім з цих звуків складаються слова, які легко уявити.	0 — кільце/обруч; 1 — стріла/палиця; 2 — лебідь.
Мнемонічна система Джордано	Кожному слову або поняттю відповідає певний міфологічний образ або жест, що дозволяє створювати ланцюжки асоціацій.	А Лікаон; Б Девкаліон; С Аполлон
Мнемонічна система Харагучі	Система, яка пов'язує числа з японськими символами. Завдяки їй, можна запам'ятовувати величезну кількість цифр числа пі, перетворюючи їх на історії.	0 → можна замінити на o, ra, ri, ru, re, ro, wo, on або oh ; 1 → можна замінити на a, i, u, e, hi, bi, pi, an, ah, hu, huan, bya або byan.

За допомогою таблиці легко прослідкувати основні тенденції в створенні мнемотехнічних засобів. По-перше, всі мнемонічні системи характеризуються легкістю та доступністю. Чим простіша, і навіть алогічніша інформація, тим краще вона буде врізатися в пам'ять. Завдяки своїй комічній природі ці речення, як правило, залишаються в пам'яті учнів ефективніше, ніж фактична інформація, яку вони представляють.

Також варто заохочувати учнів записувати інформацію, оскільки це може запобігти перевантаженню їхньої оперативної пам'яті. Натомість вони можуть записати їх на папері та легко повертатися до них за потреби.

В ситуаціях коли записати речі неможливо, корисним виявляється такий метод, як розбиття на шматки. Розбиття на фрагменти передбачає групування менших фрагментів інформації.

На рівні зі створенням нотаток, важливим елементом регулярна практика. Чим частіше учні практикують нові навички чи знання, тим більша ймовірність, що ці дії стануть автоматичними. Це зменшує когнітивне навантаження, подібно до інстинктивного чищення зубів, і дозволяє учням зосередитися на більш складних завданнях.

Для ефективного впровадження мнемотехнічних прийомів у навчальний процес важливо дотримуватись таких принципів:

1. **Доступність.** Мнемотехнічні прийоми мають бути адаптовані до вікових та інтелектуальних особливостей учнів. Наприклад, використання мнемонічних методів варто починати з простих прийомів (асоціації, акроніми), поступово переходячи до складніших (візуалізації, рими).

2. **Візуалізація матеріалу.** Географічний матеріал найкраще запам'ятовується через візуальні образи: карти, діаграми, ілюстрації. Наприклад, використання кольорових карт пам'яті для позначення кліматичних зон.

3. **Практичність і застосовність.** Важливо поєднувати теоретичні знання з практичними завданнями, щоб мнемотехнічний прийом асоціювався

з реальним застосуванням. Тобто, для вивчення назв океанів можна створити римовану фразу, але все одно потім треба закріпити знання через роботу з картою.

4. Поетапність засвоєння. Матеріал необхідно подавати частинами, поступово накопичуючи асоціації. Наприклад, при вивченні гірських систем спершу зосередитися на їх назвах, а потім додати асоціації щодо висоти чи розташування.

5. Зв'язок з життям і емоційність. Використовуйте емоційно забарвлені асоціації, які залишають сильне враження. Таким чином, пустелю Сахара можна засоціювати з образом сонця, піску та верблюда.

6. Регулярне повторення. Для закріплення знань слід регулярно повторювати матеріал, використовуючи різні мнемотехнічні прийоми.

7. Інтеграція з іншими методами навчання. Мнемотехніку слід поєднувати з груповою роботою, рольовими іграми, тестами та іншими методиками.

На основі аналізу сучасних методик навчання географії та з урахуванням особливостей старшокласників, ми пропонуємо використовувати мнемотехніку для підвищення ефективності навчання. Це передбачає створення сприятливого навчального середовища та використання різноманітних завдань, які відповідають інтересам та віковим особливостям учнів.

2.3. Методичні розробки уроків з використанням мнемотехнічних засобів при вивченні курсу географії «Країни та регіони» 10 клас

Аналізуючи Навчальну програму для закладів загальної середньої освіти «Географія (10-11 класи)», яка затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23 жовтня 2017 року № 1407, змісту навчального матеріалу курсу «Географія: регіони та країни» (10 клас), нами було розроблено систему

уроків географії для вивчення шкільного курсу «Географія: регіони та країни» (10 клас), а саме систему уроків з навчальної теми «Глобальні закономірності світосистеми» для учнів 10 класу, де використовуються мнемотехнічні засоби.

У таблиці 2.3 наведено теми уроків та вправи, які використовуються під час уроку.

Таблиця 2.3.

Уроки з курсу «Географія: регіони та країни», 10 клас

Тема уроку	Етап уроку	Вправа або завдання, яке буде застосовуватися	Мета застосування
Глобалізація як суспільно-географічний процес	Актуалізація знань	Гра «Сапер»: відкривати картки з правильними відповідями, не зачіпаючи «бомби» з неправильними.	Актуалізувати складові глобалізації в ігровому режимі.
	Пояснення нового матеріалу	Вправа: створити карту пам'яті, де глобалізація представлена через ключові поняття та їх асоціативні зв'язки.	Упорядкувати матеріал та сприяти його візуальному сприйняттю
	Закріплення матеріалу	Мнемотаблиця: скласти короткі відомості про позитивні та негативні наслідки глобалізації. Пазл: віднести певне поняття до однієї з чотирьох «частин пазлу» - переваги, недоліки, тенденції та причини.	Поглибити розуміння причин і наслідків глобалізації та полегшити запам'ятовування.

Продовження таблиці 2.3

Сучасна світова економіка та тенденції її розвитку	Актуалізація знань	Гра «Доміно»: співвіднести економічні тенденції (глобалізація, цифровізація) з їх визначеннями особливостями.	Активізувати знання та викликати інтерес до теми.
	Пояснення нового матеріалу	«Асоціативне гроно»: учні створюють асоціації до понять «цифровізація», «світова торгівля товарами, послугами», «міжнародний рух чинників виробництва» тощо.	Пояснити складні економічні терміни через знайомі асоціації.
	Закріплення матеріалу	Гра «Аукціон»: розділити на групи учнів та, розігруючи лоти, давати різні завдання. Відповідь на завдання дає команда, що заплатить більше грошей.	Закріпити знання про економічні характеристики різних країн
Структура світового господарства. Секторальна модель економіки	Пояснення нового матеріалу	Вправа: створення віртуального «портфеля» для запам'ятовування секторів економіки та міжгалузевих комплексів	Полегшити розуміння секторальної моделі та запам'ятовування.
	Закріплення матеріалу	Гра: учні складають «економічну піраміду» країн, розподіляючи їх за переважними секторами економіки.	Закріпити знання про секторальну модель та їх застосування в аналізі країн.

Приклади застосування мнемотехнічних прийомів і методів на уроках представлені у розроблених планах-конспектах уроків географії для учнів 10 класу (додатки Б, В, Г).

Висновки до розділу 2

На основі проведеного анкетування вчителів географії та визначення рівня готовності вчителів географії до використання в своїй професійній діяльності мнемотехнічних методів і прийомів під час вивчення географії в старших класах, було виявлено низку проблем із практичною розробкою та використанням таких завдань на уроках географії у 10 класі. Встановлено, що вчителі все ж використовують в своїй практиці різні мнемотехніки, зокрема створення нотаток та блок-схем, розробка географічних ігор та квестів, формування різних асоціацій, інтелект-карт, палаців пам'яті та акронімів.

Плануючи уроки географії, важливо дотримуватися наступних принципів: принципу доступності, принципу візуалізації, принципу практичності та принципу поетапності.

На основі аналізу нормативної та сучасної психолого-педагогічної та методичної літератури було розроблено систему уроків географії для учнів 10 класу з Розділу «Географія: регіони та країни», навчальної теми «Глобальні закономірності світосистеми» що складається з 3 уроків на теми «Глобалізація як суспільно-географічний процес», «Сучасна світова економіка та тенденції її розвитку» та «Структура світового господарства. Секторальна модель економіки».

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження проблеми використання мнемотехнічних засобів під час вивчення географії в профільній школі, ми дійшли наступних теоретичних та практичних висновків.

1. У результаті теоретичного осмислення й аналізу виникнення поняття «мнемотехніка» зроблено висновок, що мнемотехніку століттями використовували як потужний інструмент для покращення пам'яті та навчання. Незважаючи на те, що концепція мнемотехніки з часом розвивалася, адаптуючись до різних культурних та історичних контекстів, вона завжди являла собою інструменти для покращення пам'яті.

2. Існує багато видів мнемотехніки, і який тип працює найкраще, залежить лише від уяви кожного окремого учня. Дев'ять основних видів мнемотехніки включають образну, музичну, акроніми, акростих, модель, оду/риму, організацію нотаток, мнемоніку організації та підключення.

3. Пам'ять відіграє вирішальну роль в академічній успішності. Допмагаючи учням включити у навчання мнемотехніку, можна покращити їхнє сприйняття географічного матеріалу, а, в результаті й, навчальні досягнення. Та важливо експериментувати та поєднувати різні мнемотехнічні засоби в процесі вивчення географії в профільній школі і знайти те, що найкраще підходить кожного учня.

4. В роботі представлено методичні рекомендації й методичні матеріали щодо використання мнемотехнічних засобів під час вивчення географії в профільній школі, які полягають в наступному: 1) базові здібності знання, інтереси, мотивація; 2) якість навчального процесу, в який входять саме навчання, включаючи вчителів, використовувані методи та техніки, використовувані засоби передачі інформації, надані навчальні матеріали та ресурси, а також розробка навчальних програм; 3) контекстне навчання; 4) використання різноманітних видів завдань на уроках географії (інтерактивних

методів, сучасних технологій, залучати до екскурсій, розвивати критичне та творче мислення тощо).

5. На основі проведеного анкетування вчителів географії та визначення рівня готовності вчителів географії до використання мнемотехнічних методів і прийомів, було виявлено низку проблем із практичною розробкою та використанням таких завдань на уроках географії. Встановлено, що вчителі використовують в своїй практиці різні мнемотехніки, зокрема створення нотаток та блок-схем, розробка географічних ігор та квестів, формування різних асоціацій, інтелект-карт, палаців пам'яті та акронімів. В той же час, вони з побоюванням ставляться до урізноманітнення навчальної мнемотехнічної бази через сумніви ефективності.

6. У рамках нашої роботи були розроблені конспекти уроків з географії з використанням мнемотехнічних засобів. Ці уроки мають на меті допомогти залучати учнів до процесу запам'ятовування в рамках уроку географії та стимулювати їхню активність, зацікавленість та розуміння практичного значення предмету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Aristotle (1897). Aristotle's History of Animals: In Ten Books. (Richard Cresswell, Trans.). London: George Bell and Sons. [in English].
2. Burnham, W. H. (1888). Memory, historically and experimentally considered. I. The American Journal of Psychology, 2(1), 39–90. – URL: <https://doi.org/10.2307/1411406>
3. Mehgan Andrade and Neil Walker, “Cognitive Psychology,” Open Educational Resources Universitas Airlangga, accessed August 19, 2024. – URL: <https://oer.unair.ac.id/items/show/1136> .
4. Melton, Arthur W. (1963/07). "Implications of short-term memory for a general theory of memory." Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior 2. – URL: <http://hdl.handle.net/2027.42/32209>
5. Miller, G. A. (1956). The magical number seven, plus or minus two: Some limits on our capacity for processing information. Psychological Review, 63(2), 81–97. – URL: <https://img3.reoveme.com/m/049764c53e25268b.pdf>
6. Putnam, A. L. (2015). Mnemonics in education: Current research and applications. Translational Issues in Psychological Science, 1(2), 130–139.
7. Worthen, J. B., & Hunt, R. R. (2011). Mnemonology: Mnemonics for the 21st century. Psychology Press.
8. Афанасенко В. Філософія: Підруч. для вищої школи /В. Г. Кремень (заг. ред.), М. І. Горлач (заг.ред.). – 3.вид., перероб. та доп. – Х.: Прапор, 2004. – 735 с.
9. Бакай О. Формування особистості учня засобами шкільної географії. Географія та основи економіки в школі. 2009. №3. С. 16-20.
10. Балаба С. Організація профільного навчання в гімназії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Директор школи, ліцею, гімназії. 2010. №5. С. 177-181.
11. Браславська О.В. Методика навчання географії у профільній школі: курс лекцій. Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. 206 с.

12. Варій М. Й. Загальна психологія.: підр. [для студ. вищ. навч. закл.]/М. Й. Варій – [3-тє вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 1007 с.– ISBN 978-966-364-817-0

13. Гараба Н. П. Розвиток компетентностей учнів на уроках географії. Географія та економіка в сучасній школі. 2012. №2. С. 24-29. 23.

14. Географія (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти / В. В. Безуглий, Г.О. Лисичарова – Київ : Генеза, 2018. – 288 с.

15. Географія (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти/Бойко В. М., Брайчевський Ю. С., ЯценкоБ.П. — Е.; Ірпінь: ТОВ «Видавництво «Перун», 2018 — 256 с.

16. Географія. 10 – 11 класи. Профільний рівень. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення: 08.07.2024).

17. Географія. 10 – 11 класи. Рівень стандарту. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa2022.geography-10-11-standart.pdf> (дата звернення: 08.07.2024).

18. Гільберг Т. Реалізація компетентнісного підходу до навчання на уроках географії. Географія та основи економіки в школі. 2009. №4. С. 7-10.

19. Губський Ю.І. Біологічна хімія / Губський Ю.І. - Київ-Тернопіль, Укрмедкнига, 2000. – 508 с.

20. Державний стандарт профільної середньої освіти – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення 03.11.2024).

21. Дидактика географії: монографія (електронна версія) / В.М. Самойленко, О.М. Топузов, Л. П. Вішнікіна, І.О. Діброва. – К.: Ніка-Центр, 2013. – CD (40 Мб), ISBN 978-966-521-619-3. – 570 с.

22. Заброцький М. М. Основи вікової психології: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. 112 с. 42. Івченко А.
23. Загальна психологія: Підручник / [О.В.Скрипченко, Л.В. Волинська, З. В. Огороднійчук та ін.]. – К.: Либідь, 2005. – 464 с.
24. Закон України «Про вищу освіту». – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 26.07.2024).
25. Закон України «Про загальну середню освіту». – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text> (дата звернення 26.07.2024).
26. Закон України «Про освіту» – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 26.07.2024).
27. Концепція Нової української школи – URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 26.07.2024).
28. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навч. посіб. – 2-ге вид., допов. / М'ясоїд П.А. – К.: Вища шк., 2001. – 487 с. – С. 278 – 296.
29. Психологічний словник /Авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова / За ред. Н. А. Побірченко. Київ: Науковий світ, 2007. – 274 с.
30. Психологія: підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. Київ: Либідь, 2005. 560 с.
31. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки – URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> . (дата звернення 26.07.2024).
32. Тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо, 2005. 540 с.
33. Токарева Н. М. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / Н. М. Токарева, А. В. Шамне. – Київ, 2017. – 548 с.
34. Центр фінансових знань «ТАЛАН»: – URL: <https://talan.bank.gov.ua/pedagogam#>

35. Чепурний Г. А. Мнемотехніка: технологія ефективного засвоєння інформації в умовах сучасної освіти. Навч.-метод посібник / Г. А. Чепурний. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 126 с.

36. Чепурний Г. А. Як навчитися легко вчитися. Книга 1. Асоціативний зв'язок, цифри та творче мислення. Навчально-методичний посібник / Г. А. Чепурний, Ю.В. Палійчук. – Вінниця : ВМГО «Розвиток», 2006. – 80 с.

ДОДАТКИ**Додаток А****Анкета для вчителів географії**

Особиста інформація:

ПІБ:

Посада:

Назва закладу освіти:

Питання №1:

Чи знайомі Ви з поняттям «мнемотехніка»?

- Так
- Ні

Питання №2:

Чи використовуєте Ви мнемотехнічні методи та прийоми на уроках географії у старшій школі?

- Так, регулярно
- Так, час від часу
- Ні

Питання №3:

Наскільки ефективними, на Вашу думку, є мнемотехнічні прийоми для запам'ятовування географічної інформації?

- Ефективні
- Малоефективні
- Неєфективні

Питання №4:

Які мнемотехнічні методи та прийоми навчання Ви використовуєте на уроках географії?

Питання №5:

Який Ваш улюблений метод для засвоєння знань в учнів на уроках географії, у позаурочній діяльності? Чому?

Питання №6:

Які труднощі Ви відчуваєте при використанні мнемотехніки на уроках?

Питання №7:

Чи помітили Ви покращення результатів навчання учнів після застосування мнемотехнічних прийомів?

- Так
- Ні
- Важко сказати

Питання №8:

Які саме зміни Ви спостерігали?

Розділ І. Розділ І. Глобальний світ**Тема 3. Глобальні закономірності світосистеми****Урок 1. Глобалізація як суспільно-географічний процес****Мета:**❖ **Освітня:**

- Розкрити сутність глобалізації як суспільно-географічного процесу.
- Ознайомити учнів із основними аспектами глобалізації (економічним, культурним, політичним, екологічним).
- Пояснити позитивні й негативні наслідки глобалізації для окремих країн та світової спільноти.

❖ **Розвивальна:**

- Формувати вміння аналізувати суспільно-географічні процеси.
- Розвивати навички критичного мислення через обговорення впливу глобалізації на різні регіони світу.
- Удосконалювати вміння використовувати карти для аналізу глобальних явищ.

❖ **Виховна:**

- Виховувати толерантне ставлення до різних культур та цінність збереження національної ідентичності.
- Формувати екологічну свідомість через розгляд екологічних аспектів глобалізації.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: підручники, атласи, політична карта світу, дидактичний матеріал.

Хід уроку:

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ

Гра «Сапер»

Суть гри: відкривати картки з правильними відповідями, не зачіпаючи «бомби» з неправильними.

Посилання на розроблений дидактичний матеріал:
<https://docs.google.com/document/d/1MDp2T4-w3cDLfLy5M7enOsGWMf-juMdp-4XGhOUi5Tw/edit?usp=sharing>

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Знання й розуміння основних законів змін організації світового господарства у ході історії дає можливість людині орієнтуватися на ринку праці, постійно розвивати і вдосконалювати виробництво, впливати на рівень розвитку держави.

Без співпраці з державами-сусідами та сильними державами світу розвиток своєї держави на сьогодні неможливий. Така співпраця має базуватися на взаємовигідній основі. Тому знання економічних законів, зокрема особливостей процесу глобалізації, допоможе краще зорієнтуватися у визначенні кращих шляхів економічної політики держави.

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Глобалізація. Сутність і види глобалізації.
2. Інтернаціоналізація виробництва та міжнародна економічна інтеграція.
3. Позитивні та негативні наслідки глобалізації.

1. Глобалізація. Сутність і види глобалізації.

«Глобалізація» – один із часто вживаних термінів, якому надають найрізноманітніших визначень з позицій економіки, політики, соціології та

географії. Соціально-економічна географія (а в її межах політична географія) оцінює глобалізацію як суспільно-політичне явище, під впливом якого змінюється роль державних кордонів (бар'єрна функція яких зменшується) і відбувається розчинення національних економік країн у діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК) і міжнародних організацій.

Основним наслідком цього процесу є міжнародний поділ праці (МПП), міграція в масштабах усієї планети фінансових, трудових і виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних і технологічних процесів, а також зближення культур різних народів. Це об'єктивний процес, який має системний характер і охоплює всі сфери життя людства, тому пропонуємо розрізнити три види (форми) глобалізації: економічну, політичну, соціокультурну.

Глобалізація - процес всесвітньої економічної, політичної й культурної інтеграції та уніфікації.

Глобалізаційні процеси в політиці зумовлюють певне послаблення ролі національних держав. Це відбувається завдяки тому, що сучасні країни делегують дедалі більше повноважень впливовим міжнародним організаціям, таким як ООН та її структурам (Світова організація торгівлі, МВФ, МБРР тощо), Європейський Союз, НАТО, Африканський Союз й ін. З другого боку, за рахунок скорочення державного втручання в економіку і зниження податків збільшується політичний вплив найбільших підприємств, особливо потужних ТНК.

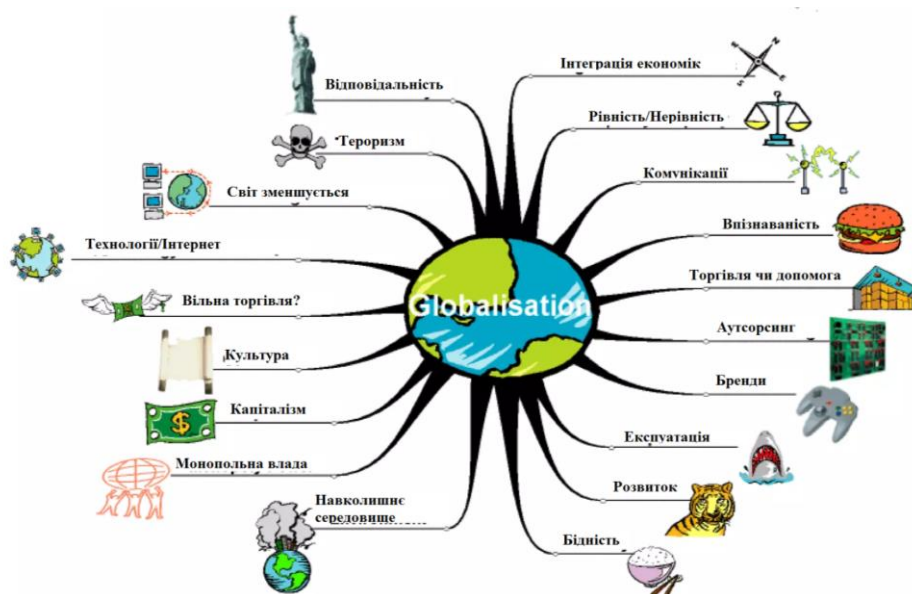
У ХХІ ст. поруч із процесом глобалізації триває і процес регіоналізації, тобто регіональні союзи та блоки дедалі більше впливають на стан системи міжнародних відносин, відбувається зміна співвідношення між глобальним і регіональними складовими світової політики, а також посилюється вплив регіону на внутрішні справи держави. Наочним прикладом успішної регіоналізації є Європейський Союз, який поступово не лише стає політичним

і економічним осердям в усій Європі, а й відіграє вирішальну роль на світовій арені.

Для культурної глобалізації є характерним зближення ділової і споживчої культури між різними країнами світу і збільшення міжнародного спілкування. Це сприяє популяризації окремих видів національної культури по всьому світу.

Чимало країн світу роблять свій внесок у глобалізацію. Наприклад, один із символів глобалізації – популярна служба миттєвих повідомлень ICQ вперше була розроблена в Ізраїлі, мобільні телефони і ноутбуки – у США, flash-носії – на Тайвані, MP3-плеєри – у Південній Кореї, а улюблена гра багатьох чоловіків по всій земній кулі – більярд – була започаткована в Індії.

Створення карти пам'яті

2. Інтернаціоналізація виробництва та міжнародна економічна інтеграція.

Участь країн у міжнародному поділі праці та обміні зумовлює інтернаціоналізацію виробництва – установлення безпосередніх стійких виробничих зв'язків між підприємствами різних країн. У результаті цього виробничий процес в одній країні стає частиною процесу, що відбувається у

світовому масштабі. Так, наприклад, пасажирський авіалайнер, який випускає американська компанія «Боїнг», складається приблизно з 6 млн деталей, які виробляють у понад 30 країнах світу 16 тис. компаній, поєднаних між собою кооперативними зв'язками. Завдяки інтернаціоналізації на сучасному етапі розвитку світового господарства відбувається настільки тісне зближення та зрощення національних економік, що вони починають функціонувати як єдине ціле. Це проявляється в розвитку та вдосконаленні різних форм міжнародної економічної інтеграції, дає змогу державам більш ощадливо використовувати ресурси та переваги територіального розподілу праці.

Міжнародна економічна інтеграція (від латин. *integer* – цілий) – процес господарського та політичного об'єднання країн на основі розвитку глибоких стійких взаємозв'язків та розподілу праці між національними господарствами, взаємодія їх економік на різних рівнях та в різних формах. Унаслідок економічної інтеграції країни створюють міжнародні економічні об'єднання. Зазвичай країни тісно співпрацюють зі своїми безпосередніми сусідами. Так утворюються регіональні об'єднання (мал. 1). Прикладами таких регіональних об'єднань країн є Європейський Союз, Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА), Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), економічний союз держав у Південній Америці (МЕРКОСУР) тощо. Створення таких об'єднань дає змогу країнам-учасникам більш успішно конкурувати з іншими країнами та регіонами світу.

3. Транснаціональні корпорації та їхні особливості.

Скласти короткі відомості про позитивні та негативні наслідки глобалізації.

Наслідки процесу глобалізації

Позитивні	Негативні
1. Поглиблення спеціалізації та міжнародного поділу праці	1. Посилення нерівності між «багатими» та «бідними» як у межах країн, так і поза ними
2. Ефективний розподіл фінансів і ресурсів	2. Нерівноправний розподіл благ від глобалізації породжує загрозу конфліктів на регіональному та національному рівнях
3. Зниження собівартості виробництва	3. Проблема «депресивних» сфер господарства і зайнятих у них трудових ресурсів
4. Розвиток науки і нових технологій, упровадження інновацій у світовому масштабі	4. Масова міграція трудових ресурсів, що загострює соціально-економічні проблеми
5. Об'єднання зусиль для подолання глобальних проблем людства	5. Зменшення економічного суверенітету національних економік під впливом світогосподарської поведінки ТНК
6. Підвищення загального рівня життя населення	6. Перенесення екологічно небезпечних виробництв до країн «третього світу»
7. Стійкий (сталий або збалансований) розвиток	7. Поширення трансграничної злочинності, наркобізнесу, тероризму

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗНАНЬ

Проблемне питання: «Якби процес глобалізації припинився, що б це означало для сучасного світу? Які наслідки були б для економіки, культури, екології?»

Мнемофраза для узагальнення: "Економіка зростає, культура з'єднує, екологія страждає" (ключові аспекти глобалізації).

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Підручник, опрацювати § 9

Розділ І. Розділ І. Глобальний світ**Тема 3. Глобальні закономірності світосистеми****Урок 2. Сучасна світова економіка та тенденції її розвитку****Мета:**❖ **Освітня мета:**

- Ознайомити учнів із ключовими рисами сучасної світової економіки, зокрема процесами глобалізації, цифровізації, переходу до «зеленої» економіки.
- Розглянути основні тенденції розвитку світової економіки (глобальні ланцюги постачання, розвиток інновацій, посилення регіональної економічної інтеграції).
- Навчити аналізувати вплив світових економічних тенденцій на країни та регіони.

❖ **Розвивальна мета:**

- Формувати вміння аналізувати економічну інформацію, виявляти тенденції та закономірності.
- Розвивати географічне та економічне мислення через практичні завдання й використання мнемотехніки.
- Удосконалювати навички роботи з картами, графіками та статистичними даними.

❖ **Виховна мета:**

- Виховувати усвідомлення важливості сталого розвитку та збереження природних ресурсів у глобальному масштабі.
- Сприяти формуванню активної позиції щодо розуміння економічних процесів як частини суспільного життя.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: підручники, атласи, політична карта світу, дидактичний матеріал.

Хід уроку:

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ

Гра «Доміно»

Суть гри: співвіднести ключові економічні тенденції (глобалізація, цифровізація) з їх визначеннями та особливостями.

Посилання на розроблений дидактичний матеріал:
<https://docs.google.com/document/d/1ccAbLVOKzFwuKWLkQrb9G3Gg5OnlH1mki3ScpFSVxYo/edit?usp=sharing>

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Учитель. Чому, на вашу думку, смартфон, зібраний у Китаї, містить компоненти з США, Японії, Південної Кореї та Німеччини? Як це впливає на світову економіку?

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Сучасна світова економіка та її компоненти.
2. Сучасні тенденції розвитку світового господарства.
3. Глобалізація фінансів.

1. Сучасна світова економіка та її компоненти.

Світова економіка – це складна система, що характеризується множинністю складових елементів, ієрархічністю, багаторівневістю, структурністю. Основу системи складає міжнародне та обмежене рамками окремих держав національне виробництво матеріальних і духовних благ, їхній розподіл, обмін і споживання.

Головними складовими світової економіки є національні економіки, взаємозв'язок між якими здійснюється за допомогою транскордонного руху інформації, товарів, послуг, капіталів, робочої сили і результатів інтелектуальної діяльності.

Суб'єктами світових економічних відносин є міжнародні економічні організації (МВФ, Світовий банк, Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) тощо), транснаціональні корпорації (ТНК), транснаціональні банки (ТНБ), фінансово-промислові групи (об'єднання ТНК і ТНБ), світові біржі, великі підприємства, світові й регіональні фінансові й економічні організації (включаючи великих інвесторів та організації-об'єднання великих компаній).

Світова економіка – це сукупність національних господарств, які взаємодіють між собою завдяки міжнародному поділу праці.

Основні риси сучасної світової економіки:

1. Широка інтернаціоналізація виробництва і поглиблення суспільного поділу праці на основі НТР (дедалі більша взаємозалежність національних господарств, поглиблення загальносвітового поділу праці, підвищення товарності й експортної орієнтації економік, перехід від предметної до подетальної і функціональної спеціалізації національних господарств, перехід до єдиних критеріїв техніко-економічної ефективності виробництва).

2. Масштабна економічна інтеграція (міждержавні об'єднання з особливою організаційною структурою – ЄС, СОТ, МЕРКОСУР, АСЕАН).

3. Загострення глобальних економічних та екологічних проблем (дуже гостро поглиблюються загальносвітові процеси, що стосуються інтересів усього людства, а саме: демографічна, продовольча, військово-терористична, проблеми подолання економічної відсталості країн, що розвиваються загрози екологічної катастрофи тощо).

4. Розвиток торгівлі в умовах інтернаціоналізації виробництва й економічної інтеграції, що призводить, зокрема, і до найгострішої конкуренції («торговельні війни»).

5. Дедалі більші масштаби міграції капіталів і робочої сили.

2. Сучасні тенденції розвитку світового господарства.

Економікам країн стає тісно у своїх національних межах. Тому економіка планети стає справді глобальною. Глобалізація економіки в найширшому значенні цього поняття означає, що державні кордони та відмінності між світовими фінансовими ринками втрачають своє колишнє значення.

Процес глобалізації охоплює нині різні сфери світової економіки, а саме:

- міжнародні фінансово-кредитні і валютні операції (безоплатне фінансування і допомога, кредити і позики між країнами, операції із цінними паперами, спеціальні фінансові механізми й інструменти, операції з валютою тощо);
- міжнародну й світову торгівлю товарами, послугами, технологіями, об'єктами інтелектуальної власності;
- міжнародний рух чинників виробництва (робочої сили, капіталів, інформації);
- підвищення ролі ТНК;
- перетворення туризму на сферу діяльності світового масштабу тощо.

Метод «Асоціативне гроно»

Учитель пише на дошці або проєктує основне поняття (наприклад, «цифровізація», «світова торгівля товарами і послугами», «міжнародний рух чинників виробництва»). Учні записують навколо цього поняття свої асоціації у формі слів, фраз або коротких описів.

3. Глобалізація фінансів.

В останні десятиліття головною рушійною силою глобалізації світової економіки стали міжнародні фінанси, розвиток яких випереджає зростання

світового виробництва й експорту. Світові фінанси працюють цілодобово, оскільки основні фінансові центри розташовані в різних часових поясах. Найбільший у світі центр торгівлі валютою – Лондон, за ним ідуть Нью-Йорк і Сінгапур.

Транснаціональні корпорації. На світовій економічній арені глобалізація проявляється в розширенні діяльності компаній за межами внутрішнього ринку (власних держав). Тобто вони набувають рис транснаціоналізації. ТНК з'єднали світову торгівлю з міжнародним виробництвом. Діють вони через дочірні підприємства і філії в десятках країн світу за єдиною науково-виробничою і фінансовою стратегією, володіють величезним науково-виробничим і ринковим потенціалом, що забезпечує високий динамізм розвитку.

Нині у світі налічується вже близько 65 тис. ТНК, що контролюють понад 830 тис. іноземних філій.

Загалом ТНК контролюють майже 2/3 світової торгівлі, на них припадає близько 1/2 світового промислового виробництва, на підприємствах ТНК працюють приблизно 10 % від усіх зайнятих у світовому виробництві, ТНК контролюють понад 4/5 усіх існуючих у світі патентів, ліцензій і ноу-хау.

Подібно до того, як ТНК є сучасною елітою бізнесу, серед ТНК існує своя еліта – надзвичайно великі компанії (корпорації), які конкурують з багатьма державами і за виробництвом, і за бюджетом, і за кількістю зайнятих. Початково ТНК створювалися переважно у видобувній промисловості, однак уже в 1980-ті рр. їхній вплив значно зменшився, і найбільше значення набули автомобілебудівні й електротехнічні ТНК. З розвитком НТР в авангард почали виходити фірми, що спеціалізуються на високотехнологічній сфері послуг, як-от американські корпорації Microsoft (світовий монополіст у виробництві програмного забезпечення), IBM, швейцарська Nestle та ін..

Транснаціональна компанія (ТНК) – об'єднання підприємств, що складається з головної компанії та її закордонних філій, які мають потужний вплив на певну сферу економіки (або кілька сфер) у міжнародному масштабі.

ноземні інвестиції – усі види майнових та інтелектуальних цінностей однієї держави, завезені на територію іншої держави для отримання взаємної економічної вигоди.

Закордонні (іноземні) інвестиції. Інвестиції є невід'ємною складовою частиною сучасної світової економіки. Без інвестицій неможливе сучасне створення капіталу, забезпечення конкурентоспроможності товаровиробників на зовнішніх і внутрішніх ринках. Іноземні інвестиції стають одним з вирішальних чинників усієї економічної політики багатьох держав. Без них не вдається швидко подолати економічні кризи і вийти на рубежі економічного зростання, забезпечити приріст соціальних благ, підвищити рівень оплати праці тощо.

Іноземними інвестиціями є рухоме і нерухоме майно, грошові кошти, цінні папери, будь-які внески, права на інтелектуальну власність, включаючи авторські права, товарні знаки, права на винаходи, промислові зразки, моделі, а також технологічні процеси і різні ноу-хау, права на здійснення господарської діяльності, зокрема дозвіл на розвідку, розробку й експлуатацію природних ресурсів.

Нині на США, Канаду, країни Європейського Союзу і Східної Азії припадає до 80 % усіх зарубіжних інвестицій. Так, США інвестує в країни Центральної та Південної Америки, фірми Євросоюзу – в інші європейські держави, включаючи Східну Європу; японські інвестори вкладають кошти в ряд азіатських країн (Південну Корею, Тайвань, Сянган, Сінгапур, Малайзію тощо). Іноземні інвестиції концентруються переважно в обробній промисловості (хімічній, машинобудівній, фармацевтичній тощо) та сфері послуг.

Важливими чинниками, що вплинули на розвиток туризму, стали розвиток транспорту, зв'язку, зростаюча мобільність, урбанізація, скорочення робочого часу, збільшення суспільного багатства. Питома вага туризму у світовій торгівлі послугами становить понад 30 %. На світовому ринку туристичний продукт лідирує нарівні з нафтою. Туризм став одним з найприбутковіших видів бізнесу, оскільки щороку здійснюється понад 1 млрд міжнародних подорожей. Туризм забезпечує роботою понад 140 млн осіб.

Туризм – це активний відпочинок, що впливає на зміцнення здоров'я, фізичний розвиток людини, пов'язаний з пересуванням за межі постійного місця проживання.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ ВИВЧЕНОГО МАТЕРІАЛУ

Гра «Аукціон»

Етапи проведення гри:

1. Підготовка.

- Розподіл на групи: Клас ділиться на 3-4 команди по 4-6 учнів.
- Бюджет: Кожній команді видається віртуальний бюджет (1000 умовних одиниць).

2. Вступна частина

Учитель. Зараз буде розіграватися серія "лотів". Головне завдання команд — виграти якомога більше лотів, але водночас не витратити увесь бюджет.

3. Правила гри

1. Учитель представляє кожен "лот" (питання або завдання).
2. Команди роблять ставки, оголошуючи, скільки умовних одиниць готові "заплатити" за право відповісти.
3. Команда, яка запропонувала найбільшу ставку, отримує право відповісти.

4. Якщо команда дає правильну відповідь, вона зберігає свій лот. У разі неправильної відповіді інші команди можуть "перебити" лот і дати свій варіант за додаткову ставку

4. Карточки з лотами:

Лот 1	Лот 2:	Лот 3:	Лот 5
Назвіть три ключові економічні тенденції сучасності.	Назвіть 5 країн, які входять до групи лідерів за ВВП.	Поясніть, що таке "глобальні ланцюги поставок", і наведіть приклад.	Який вплив має цифровізація на світову економіку?
Правильна відповідь: Глобалізація, цифровізація, зелена економіка.	Правильна відповідь: США, Китай, Японія, Німеччина, Індія.	Правильна відповідь: Це система виробництва товару, коли різні етапи виконуються у різних країнах. Приклад: iPhone (компоненти з багатьох країн, збирання — у Китаї).	Правильна відповідь: Прискорення торгівлі, зниження витрат, створення нових секторів економіки.

5. Завершення

Підраховується кількість виграних лотів кожною командою. Перемагає команда, яка набрала найбільше лотів та використала свій бюджет найефективніше.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Підручник, опрацювати § 10
2. Дослідження: «Які підприємства працюють у вашому населеному пункті, яку продукцію вони виготовляють? Приклади зв'язків між даними підприємствами».

Розділ І. Розділ І. Глобальний світ**Тема 3. Глобальні закономірності світової системи****Урок 3. Структура світового господарства. Секторальна модель економіки****Мета:****❖ Освітня мета:**

- Розкрити поняття секторальної моделі економіки та її структури (первинний, вторинний, третинний, четвертинний сектори).
- Ознайомити учнів із роллю різних секторів у формуванні економіки окремих країн та регіонів.
- Вивчити особливості функціонування світового господарства як глобальної системи.

❖ Розвивальна мета:

- Сприяти розвитку аналітичного мислення через аналіз економічних моделей різних країн.
- Формувати вміння розподіляти країни за домінуючими секторами економіки.
- Розвивати навички роботи з географічними картами, діаграмами та таблицями.

❖ Виховна мета:

- Формувати усвідомлення значення економічної співпраці країн у світовій системі.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: підручник, атлас, політична карта світу, наочні матеріали, що відображають секторальні моделі економіки країн світу.

Хід уроку:

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УМІНЬ І НАВИЧОК УЧНІВ

Перевірка домашнього завдання. Обговорення питання «Які підприємства працюють у вашому населеному пункті, яку продукцію вони виготовляють? Приклади зв'язків між даними підприємствами».

III. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Мнемофраза: Перший працює на полі, другий будує, третій продає.

Учитель. Запишіть в зошит фразу. Давайте розберемо, про що вона на вашу думку.

Повідомлення теми, цілей і завдань уроку.

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Основні риси сучасного світового господарства

Важливу системотворчу роль у світовому господарстві відіграють три типи просторів, що забезпечують існування світової економіки: географічний, економічний та інформаційний.

Географічний простір включає сучасні види транспорту і зв'язку, без яких не може нині функціонувати жоден центр економічної діяльності. У світі налагоджено взаємодію міжнародних, національних і локальних видів залізничного, автомобільного, річкового, морського й авіаційного видів транспорту, трубопроводів і мереж електропередач, усіх видів зв'язку.

В економічному просторі визначальну роль відіграють світові фінансові інститути, серед яких провідне місце посідають Світовий банк, Міжнародний валютний фонд (МВФ, мал. 21), Світова організація торгівлі (СОТ), а також центральні банки США (Федеральна резервна система), Євросоюзу, Японії тощо. З поч. ХХІ ст. важливу фінансову функцію виконує єдина валюта Європейського Союзу – євро.

Інформаційний простір глобальної економічної системи включає систему цінностей, стереотипи поведінки, ідеї та інші аспекти духовного життя людства.

Як кожна складна економічна система, світове господарство функціонує відповідно до певних принципів:

> територіальність (прив'язка до певної території, де розташовані виробничі потужності й споруди, ресурси, проходять транспортні магістралі тощо);

> цілісність (взаємозв'язок і взаємозалежність елементів господарства між собою, за яких зміни в одному з компонентів беззаперечно викличуть систему змін в усьому комплексі світового господарства);

> ієрархічність (підпорядкування, а саме: країни-лідери світового господарства визначають структуру виробництва, переміщення, споживання основних потоків сировини, продукції, послуг, фінансів тощо);

> саморегуляція (на основі дії економічного закону попиту і пропозицій);

> адаптація (будь-які коливання та зміни на світовому ринку викликають реакцію пристосування до цих змін, що сприяє збереженню економічної рівноваги). Підписки на фінансові новини

Структура - внутрішня будова системи та сукупність стійких зв'язків у ній, що забезпечують її цілісність.

Хоча світове господарство і є цілісною системою, воно дуже неоднорідне - складається з різних частин, тобто підсистем, які мають певну спільність і специфіку. Для забезпечення обґрунтованості та об'єктивності в поділі світового господарства на окремі підсистеми використовують такі критерії, як рівень економічного розвитку, соціальну структуру господарства, рівень і характер зовнішньоекономічних зв'язків, тип економічного зростання.

Первинний сектор економіки об'єднує галузі, пов'язані з видобутком сировини і його переробкою в напівфабрикати. До первинного (аграрно-

промислового) сектора належать сільське, лісове господарство, рибальство, полювання і видобуток природного сировини (паливних, рудних і нерудних корисних копалин). Саме первинний сектор — джерело всіх матеріальних ресурсів для економіки. До початку промислової революції первинний сектор посідав найважливіше місце в структурі господарства, а в його складі провідна роль належала сільському господарству. Сьогодні переважання первинного сектора характерно або для відсталих і слаборозвинених економік африканського регіону, або для країн, багатих паливно-енергетичними ресурсами (в першу чергу нафтою).

У складі *вторинного (промислового)* сектора економіки містяться обробна промисловість і будівництво. Назва цього сектора говорить сама за себе, сааме сюди передають для подальшої обробки й отримання готових товарів усі добуті первинним сектором ресурси.

У сучасному світі країни, у яких переважає в структурі економіки вторинний сектор, прийнято називати індустріальними.

Третинний сектор економіки — це сфера послуг. Сюди належать усі види діяльності, пов'язані з обслуговуванням населення: транспорт, торгівля, туризм, наукова діяльність, освіта, охорона здоров'я, фінансова діяльність. В останні роки в цьому секторі високими темпами розвиваються інформаційні технології. Країни, у яких переважає третинний сектор економіки, називають постіндустріальними, або інформаційним суспільством. Це країни — лідери економічного розвитку.

Створення віртуального «портфеля» для запам'ятовування секторів економіки та міжгалузевих комплексів

Учитель. «Портфель» — це метафора для зручного упорядкування ключових понять, які стосуються секторів економіки. Він буде складатися з трьох «папок» (первинний, вторинний і третинний сектори) та підрозділів для міжгалузевих комплексів.

Первинний сектор (папка 1):

- Приклади діяльності: Сільське господарство, лісове господарство, рибальство, видобуток корисних копалин.
- Міжгалузевий комплекс: Агропромисловий комплекс (АПК).
Вторинний сектор (папка 2):
- Приклади діяльності: Промисловість (машинобудування, хімічна, харчова), будівництво.
- Міжгалузевий комплекс: Паливно-енергетичний комплекс (ПЕК), машинобудівний комплекс.
Третинний сектор (папка 3):
- Приклади діяльності: Освіта, охорона здоров'я, транспорт, торгівля, фінансові послуги.
- Міжгалузевий комплекс: Транспортний комплекс, інформаційно-комунікаційний комплекс.

2.Секторальна модель національної економіки

Секторальна модель економіки країни відображає пропорції між секторами економіки: первинним, вторинним та третинним секторами.

Співвідношення різних виділення видів господарської діяльності визначають за різними показниками, серед яких основними є: вартість виробленої продукції та чисельність зайнятих у певних секторах національного господарства.

Часто з третинної сфери економіки виділяють четвертинну – послуги для бізнесу (маркетинг, банківські та фінансові й інші, пов'язані з плануванням та організацією виробництва) та п'ятинну – надає послуги населенню, яке потребує високого рівня кваліфікації персоналу.

Суттєві зміни нині відбуваються і в структурі матеріального виробництва. Пов'язані вони, перш за все, зі змінами пропорцій між промисловістю та сільським господарством на користь промисловості, від розвитку якої залежить зростання продуктивності праці в усіх секторах господарства. Питома вага промисловості у ВВП найрозвинутіших країн світу

(США, країни Євросоюзу, Японія та ін.) сягає рівня 25-35 %, а сільського господарства - усього 1-2 %. І лише в країнах, що розвиваються, сільське господарство (його частка у ВВП становить 30-40 %), як і раніше, значно перевершує промисловість (10-20 %).

Загальною тенденцією сучасності є зниження частки видобувної промисловості й збільшення ролі обробної промисловості. В останній особливо швидко підвищується значення новітніх наукоємних напрямів машинобудування (мікроелектроніка, робототехніка, авіаракетокосмічна промисловість; і хімічної промисловості (органічний синтез тощо).

Відбуваються зміни і на транспорті. У вантажообігу перше місце посідає морський транспорт (понад 60 %), а в пасажирообігу – автомобільний (понад 80 %), швидкими темпами розвиваються порівняно нові види транспорту - повітряний і трубопровідний. У товарній структурі світової торгівлі збільшується частка готових виробів, машин та устаткування, зменшується частка сировини і продовольства. Зросла торгівля технологіями (патентами, ліцензіями та ін.).

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗНАНЬ

Гра: Складання «Економічної піраміди» країн

Учні діляться на 3-4 команди. Кожна команда отримує набір карток із назвами країн і стислим описом їхніх економічних характеристик. Кожна команда обґрунтовує своє рішення, пояснюючи, чому певну країну вони віднесли до того чи іншого рівня.

Учні розподіляють країни за секторами економіки, будуючи «економічну піраміду». Всього на складання піраміди дається 3 хвилини.

- Основу піраміди складають країни, що домінують у первинному секторі.
- Середній рівень — країни, де домінує вторинний сектор.
- Верхівку піраміди займають країни з розвиненим третинним сектором.

Дані карток:

- ❖ Україна: Розвинене сільське господарство (експорт зерна), металургія, ІТ-сектор.
- ❖ США: Домінування третинного сектора (послуги, фінанси), потужна промисловість, сільське господарство на високому рівні механізації.
- ❖ Нігерія: Велика залежність від видобутку нафти (первинний сектор), слабкий розвиток промисловості.
- ❖ Китай: Лідер у промисловості (вторинний сектор), швидкий розвиток ІТ-сфери.
- ❖ Німеччина: Високотехнологічна промисловість, лідер у сфері експорту (машинобудування, автомобілебудування).
- ❖ Індія: Розвинене сільське господарство, зростаючий ІТ-сектор.
- ❖ Швейцарія: Послуги, фінанси, банківська система, фармацевтика.
- ❖ Саудівська Аравія: Економіка базується на видобутку нафти.

VI. ПІДСУМОК УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Приєм «Роблю висновок»

Поділ національної економіки на сектори дає змогу...

На основі власного досвіду життя та аналізу даних зробіть висновок про якість життя в Україні, порівняно з іншими країнами.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Підручник, опрацювати § 11.
2. Доповніть «Портфель» четвертинним і п'ятинним сектором (по одному прикладу).
3. За допомогою ресурсів Інтернету дізнатися, на які галузі сфери послуг припадає найбільша частка зайнятих:
  - A. в Україні;
  - B. Німеччині;
  - C. Єгипті.